

AZ ERDÉLYI HADMŰVELETEK 1944 KÉSŐ NYARÁN–KORA ŐSZÉN

II. RÉSZ¹

Az erdélyi hadi események szakaszolása és helye a Kárpát-medencében lefolyt hadműveletekben

Az észak-erdélyi hadműveleteket öt egységben vizsgáljuk. Elsőként ide tartoznak a Honvéd Vezérkar intézkedései a román átállást követően, ezen belül elsődlegesen a 2. magyar hadsereg felállítása; majd a német Dél-Ukrajna Hadseregesoport visszavonulása Romániából és erőfeszítései új védővonal kialakítására Észak-Erdélyben, ezen belül a Keleti-Kárpátokban augusztus végén – szeptember elején lefolyt harcok; harmadrészt a Székelyföld kiürítése; negyedszer a 2. hadsereg támadása Dél-Erdélyben és visszavonulása a Maros – Aranyos vonalára, valamint a 6. és 8. német hadsereg védelmi harctevékenysége a Székelyföld kiürítésének befejezésétől az észak-erdélyi visszavonulás megindításáig. Önálló egységet képez a tordai csata.

Az észak-erdélyi hadműveletek körébe tartozott még a korabeli szóhasználatban az Észak-Erdélyből október 8-ával megkezdett visszavonulás. Ezt magunk is annak tekintjük, ám tanulmányunkban nem foglalkozunk vele, egyrészt terjedelmi okokból, másrészt azért nem, mert a visszavonulás összekapcsolódott a debreceni csatával, ami már a magyarországi hadműveletek egy újabb hadművelati szakasza.

Ugyancsak nem foglalkozunk az észak-erdélyi hadműveletekkel azonos szakaszba tartozó délkelet-alföldi hadműveletekkel, vagyis a 3. magyar hadsereg támadásával Arad – Nagyvárad, majd védelmi harcaival Szeged – Makó körzetében. Egyrészt terjedelmi okból, másrészt azért, mert bár összefüggtek az észak-erdélyi hadműveletekkel, azoktól térben elkülöníthetők, nem utolsó sorban pedig azért, mert a közelmúltban dolgozta fel őket a teljesség igényével Jakus János és Halmágyi Pál.

A Honvéd Vezérkar intézkedései Románia átállását követően

A román átállás pillanatában Észak-Erdélyben a IX. magyar hadtestparancsnokság és a Székely Határvédelmi Erők Parancsnoksága alá tartozó erők állomásoztak. A IX. (kolozsvári) hadtest kötelékébe az 1943. évi hadrend szerint a 25. (nagyvárad) és a 26. (kolozsvári) gyaloghadosztály, valamint a 27. (marosvásárhelyi) könnyűhadosztály tartozott. A 25. és 27. hadosztály távol volt, még korábban az 1. hadsereghez, a frontra vezényelték, a 26. hadosztályt pedig fel sem állították.²

¹ A tanulmány első része a *Hadtörténelmi Közlemények* 1997/3. számában (460-493. o.) jelent meg.

² *Csima János*: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945). Budapest, 1961. (a továbbiakban: *Csima*) 263.o.

A IX. hadtest csekély erőkkel rendelkezett. Közülük is csak a 9. határvadászdandár volt teljes harcértékű, a többi feltöltetlen keretalakulat.³ A hadtest parancsnoka dálnoki Veress Lajos altábornagy (szeptember 1-től vezérezredes) volt. Beosztását 1942. november 15. óta töltötte be. 1944. augusztus 25-től a kormányzó őt bízta meg a 2. hadseregpáncsnokság megalakításával. Azt október 16-ig vezette, akkor a kormányzó akadályoztatásának esetére homo regiusnak kijelölt tábormokot a 8. német hadsereg vezérkari főnöke letartóztatta. Augusztus 25-től a hadseregpáncsnokságot a IX. hadtestparancsnokságra alapozva állította fel. Annak parancsnokságával vitéz Kovács Gyula vezérőrnagyot (szeptember 1-től altábornagy) bízták meg, akit november közepén Vasváry Frigyes vezérőrnagy követett. A hadtest vezérkari főnöke Miklós Gyula vezérkari alezredes volt.⁴

A 9. határvadászdandár parancsnoksága (Szász Ferenc vezérőrnagy) Csíkszeredán székel. Alárendeltségébe három határvadászcsoportban négy határvadász-zászlóalj tartozott, egyenként három határvadász- és egy nehézfegyverszázaddal, utóbbi állományában egy géppuskás- (12 géppuska) és egy aknavetőszakasszal (4 cső), a zászlóalj-közvetlenek között egy árkászszázaddal, egy távbeszélőszakasszal, egy aknavetőszakasszal (2 cső) és két páncéltörőszakasszal (4, illetve 2 cső). A vonat csoportonként két fogatolt és egy hegyi (málhásállat) vonatoszlopból, egy taliga-, egy lőszerkezelő-, egy fogatolt egészségügyi oszlopból és egy gépkocsizó egészségügyi szakaszból állt. A 65. határvadászcsoport parancsnoksága Gyergyószentmiklóson, az ennek alárendelt 21. határvadász-zászlóalj Gyergyótölgyesen volt. A zászlóalj 1. százada Gyergyóbékásra, 2. százada Bélborra települt. A 70. határvadászcsoport parancsnoksága Csíkszeredán, az ennek kötelékébe tartozó 32. határvadász-zászlóalj Gyimesfelsőlokon volt. A zászlóalj 1. százada az Úz völgyébe települt, közvetlen a határra (az ún. Zollamthoz), 2. százada a Csobányos-völgybe, a határtól beljebb fekvő Csobányos telepre és a völgyzárhoz. A 67. határvadászcsoport-parancsnokság (Sepsiszentgyörgy) kötelékébe két határvadász-zászlóalj tartozott. A 24. zászlóalj parancsnoksága Kézdivásárhelyen volt, 1. százada Bereckre települt. A 26. zászlóalj parancsnoksága Sepsiszentgyörgyön székel, 2. százada az Ojtozi-szorosban a közvetlenül a határon lévő Sósmezőn települt. Ez a négy zászlóalj használta a hegyi megnevezést is.⁵

³ Veress Lajos, dálnoki: Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920-1945). I-III. München, 1973. (a továbbiakban: Veress) III. 21.o., XVI. fejezet 3.sz. vázlat.

⁴ Kálmán Dániel: A m. kir. Honvédség a 2. világháborúban. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL), Tanulmánygyűjtemény 2779. fsz. (a továbbiakban: KD) II. k.: A hadsereg 1943-as átszervezésétől az összeomlásig 1943-1945. 257.o.; Hollósy-Kuthy László: Élményeim a második világháború alatt 1939-1945. Székesfehérvár, 1992. (a továbbiakban: HÉ) 114., 123.o.

⁵ Veress III. XVI. fejezet 1., 2.sz. vázlat. Megjegyzendő, hogy a M. kir. Honvédség összevont „M” hadrendje 1943. augusztus 10-én (HL 9352/m.1.b. 1943; a továbbiakban: Hadrend) a Székely Határvédelmi Erőkhöz tartozó 9. határvadászdandár hadrendjébe három határvadászcsoport kötelékében négy határvadász-zászlóaljat sorol fel: 65. csoport (21. zlj.), 67. csoport (24., 26. zlj.), 70. csoport (32. zlj.). További két határvadászcsoportot sorol, kötelékében három határvadász-zászlóaljjal a Székely Határvédelmi Erőkhöz: 68. csoport (34. zlj.), 69. csoport (22., 23. zlj.). A Veress III. XVI. fejezet, 3.sz. vázlaton Kolozsvár térségében megjelenik még egy, a Hadrendben nem szereplő határvadász-zászlóalj, a 70. Megítélésünk szerint ez rajzolási hibából adódhat, vagy Veress Lajos emlékeinek pontatlanságából.; KD II. 254.o.

Volt még két határvadászcsoporthoz, amely nem tartozott a 9. határvadászdandár kötelékébe. Ezek is a Székely Határvédelmi Erőkhöz tartoztak, amelynek parancsnoka 1944. július 1 – október 16. között vitéz Horváth Ferenc vezérőrnagy volt, aki vitéz nemes felsőtörjai Kozma István vezérőrnagyot követte (Horváth után már nem neveztek ki senkit parancsnokává). A 68. csoport parancsnoksága és az annak alárendelt 34. határvadász-zászlóalj Székelyudvarhelyen, a 69. csoport parancsnoksága Marosvásárhelyen települt, úgyszintén az ennek alárendelt 23. határvadász-zászlóalj parancsnoksága. A 69. csoportba tartozó 22. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Besztercén volt. Ez a két határvadászcsoporthoz csupán annyiban különbözött a 9. határvadászdandárba besorolt háromtól, hogy zászlóaljai nem bírtak hegyi megnevezéssel, illetve hogy állományukba egy-egy kerékpárosszázad is tartozott. A Székely Határvédelmi Erők Parancsnoksága alá volt rendelve a IX. hadtest parancsnokságának.⁶

A 9. határvadászdandárba tartozott az 59. portyázózászlóalj (Tusnádfürdő), kötelékében két határportyázó-századdal (59/1. Barót, 3 órs; 59/2. Sepsiszentgyörgy, 4 órs), a 26. határvadász-zászlóalj határszakaszán. Hat portyázószázad helyezkedett el a többi határvadász-zászlóalj tevékenységi körzetében. Hadrendi számuk megegyezett a zászlóalj hadrendi számával, kivéve a 22. portyázószázadot, amelynek parancsnoksága Tekén települt. Őrseik száma változó volt: 21. század 6, 32. század 5, 24. század 4, 34. század 7, 23. század 13 és 22. század 7 órs. A hat portyázószázad a határvadászcsoporthoz-parancsnokság alárendeltségébe tartozott.⁷

A történelmi határon (a második bécsi döntéssel keletkezett nem) 1940-től megkezdődött az Árpád-vonal kiépítése. Összefüggő védővonalat nem képezett, de 1944 augusztusában több eleme (elsősorban völgyzárak) már állt. Ezeket a Radnai-havasoktól az Ojtozi-szorosig tizenkét erődalosztály (század) biztosította. A 9. határvadászdandár kötelékébe tartozó három határvadászcsoporthoz-parancsnokság alárendeltjei voltak, hadrendi számuk (perezetten) megegyezett ezek határvadász-zászlóaljainak hadrendi számával. Kivételt egy század képezett, az 59/1. (Tusnádfürdő), amely az egyetlen portyázózászlóalj hadrendi számát viselte, a 26. határvadász-zászlóaljé helyett. A többi tizenegy elhelyezkedése: 21/1. Békás, 21/2. Maroshévíz, 21/3. Borszék, 21/4. és 5. Gyergyótölgyes, 21/6. Palotailva, 32/1. Úzvölgy-Zollamt, 32/2. Gyimesfelsőlók, 32/3. Gyimesközéplók, 24/1. Ojtoz-telep, 24/2. Kászónújfalu.⁸

A Székely Határvédelmi Erők kötelékébe tartozott húsz székely határőrszászlóalj. E milícia-jellegű egységek a határvadászcsoporthoz működési területéhez kötődtek. 65. csoport: 1. és 2. zászlóalj (Gyergyószentmiklós), 3. zászlóalj (Ditró); 70. csoport: 4. zászlóalj (Csíkszépvíz), 5. zászlóalj (Karcfalva), 6. zászlóalj (Csíkszereda); 67. csoport: 8. zászlóalj (Kézdivásárhely), 10. zászlóalj (Kovászna), 11. és 12. zászlóalj (Sepsiszentgyörgy), 13. zászlóalj (Barót); 68. csoport: 14. zászlóalj (Székelyudvarhely), 15. zászlóalj (Oklánd), 17. zászlóalj (Székelykeresztúr), 18. zászlóalj (Parajd); 69. csoport: 19. zászlóalj (Marosvásárhely), 20. zászlóalj (Erdőszentgyörgy), 21. zászlóalj (Ákos-

⁶ Hadrend; *Veress* III. XVI. fejezet 1., 2. sz. vázlat; KD II. 254. o.

⁷ Hadrend; *Veress* III. XVI. fejezet 1., 3.sz. vázlat.

⁸ Hadrend; *Veress* III. XVI. fejezet 1., 3.sz. vázlat.

fálva), 22. zászlóalj (Mezőmadaras), 27. zászlóalj (Nyárádszereda). Egy székely határőr-zászlóaljba négy határőrszázad, egy nehézfegyverszázad (nehézpuska-, páncéltörő-, aknavetőszakasz 2-2-2 csővel), egy árkász- és egy távbeszélőszakasz tartozott. A 9. határvadászdandár területén diszlokált zászlóaljok (1-13. hegyi) rendelkeztek még egy huszár- szakasszal és egy kerékpárosrajjal is. A többi zászlóalj (14-27.), amely nem használta a hegyi megnevezést, egy kerékpárosszakasszal és egy huszárrajjal rendelkezett.⁹

A Székely Határvédelmi Erők Parancsnokságának közvetlen alárendeltje volt a 2., a 9. határvadászdandáré az 1. székely tüzérosztály, egyenként négy-négy hegyi ágyúsüteggel (4-4 cső). Az 1. osztály parancsnoksága Csíkszeredán, útegei Csíkszeredán, Gyimesfelsőlokon, Kézdivásárhelyen, és Sepsiszentgyörgyön (ideiglenesen Uzonban), a 2. osztály parancsnoksága Besztercén, útegei Gyergyótölgyesen, Désen, Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen települtek. A Székely Határvédelmi Erőkhöz tartozott a IX. székely légvédelmi tüzérosztály, amelynek parancsnoksága, könnyű légvédelmi ágyúsütege (3 csővel) és légvédelmi gépágyúsütege (6 csővel) Ditrón települt.¹⁰

A Székely Határvédelmi Erők közvetlen alakulata volt még a 2. székely huszárszázad (Csíkszereda, ideiglenesen Szilágysomlyó), amit az 1943-as hadrend még nem ad meg; a X. székely utászászlóalj (Sepsiszentgyörgy) egy kerékpáros- és egy hegyi utászszázaddal (ellentétben az 1943. évi hadrenddel, amelyben még mindkét utászszázad kerékpárosként szerepel); a X. székely híradózászlóalj (Csíkszereda) három könnyű vezetékes távbeszélő- és egy hegyi távbeszélőszázaddal (itt az 1943-as hadrend még egy könnyű vezetékes-, egy rádiós- és egy híradóépítő-századdal számolt); végül a székely határőrzeneke. A vonatalakulatoknak csak töredéke létezett, ezek mindegyike be volt sorolva a 9. határvadászdandárba: két gépkocsizó-, egy fogatolt, egy fél taliga- és egy fél hegyi (málhásállat) vonatoszlop, egy gépkocsiszeroszlop, egy kerékpáros géppuskás-, egy árkász-, egy távbeszélőszakasz és egy vonatműhely. Mindegyik Csíkszeredán települt. Az 1943. évi hadrendben meghatározott vonatalakulatok közül nem volt meg a légvédelmi géppuskásszázad, egy gépkocsi-vonatoszlop, a taliga- és a hegyi vonatoszlop fele-fele, három ellátóoszlop, három gépkocsizó-, két fogatolt és egy vegyes (gépkocsizó és fogatolt) egészségügyi oszlop, egy egészségügyi szeroszlop, egy lóellátóoszlop, egy hegyi lőszerkezelő-oszlop, egy élelmezőoszlop, egy sütőoszlop, egy egyesített hadihíd- és rohambürőoszlop, illetve két személyirányító állomás.¹¹

A IX. hadtest keretalakulata volt a 25. (Nagyvárad – Zilah), a 26. (Kolozsvár – Dés – Beszterce), a 27. pótgyalozezred (Marosvásárhely – Székelyudvarhely – Sepsiszentgyörgy), három-három pótgyalogzászlóaljjal; a 9. pótüzérezred (9/I., II. pót könnyű ágyúosztály, Kolozsvár), továbbá a hadtestközvetlen 101. pót nehéz tarackosztály (Margitta) és a 14. pót kerékpáros-zászlóalj (Kolozsvár).¹²

⁹ Hadrend; *Veress* III. XVI. fejezet 1., 3.sz. vázlat.

¹⁰ Hadrend; *Veress* III. XVI. fejezet 1., 3.sz. vázlat.

¹¹ Hadrend; *Veress* III. XVI. fejezet 1., 3.sz. vázlat.

¹² *Veress* III. XVI. fejezet 3.sz. vázlat.; Megjegyzendő, hogy ez sem felel meg mindenben az 1943. augusztus 10-i Hadrendben felsorolt pótalakulatoknak (l. 5. sz. jegyzet). Megjegyzendő továbbá, hogy *Siegler Egon* (akkor a 25. felderítőosztály kerékpárosszázadának parancsnoka főhadnagyi rangban, ma nyugállományú

A román átállás után azonnal intézkedtek a magyar-román határ megerősítésére. Ebben szerepet játszott a román vezetés magatartása (l. az I. részben citált megnyilatkozásait), az általában feszült magyar-román viszony, az első világháborús tapasztalat (amikor Románia megtámadta a vele szövetségi viszonyban álló Osztrák-Magyar Monarchiát), az augusztus 25-től állandósuló román betörések, s a német és a román csapatok közötti ellenségeskedések kirobbanása augusztus 24-én.¹³

A Honvéd Vezérkar főnökének helyettese, vitéz László Dezső altábornagy már augusztus 24-én teljes határozatát rendelt el a magyar-román határon.¹⁴ A vezérkarfőnök, vitéz nemes Vörös János vezérezredes távol volt az országtól, az OKH-n (Oberkommando des Heeres, német szárazföldi haderő főparancsnoksága) tett látogatást. László altábornagy a kormányzóra hivatkozva sürgönyöztetett Vörös vezérezredesnek, hogy azonnal, repülőgéppel térjen haza. Ugyanebben a táviratban, szintén Horthyra hivatkozva, felhívta a németek figyelmét Dél-Erdély és Szlovákia (!) biztosítására. Vörös vezérezredes 25-én hajnali 2.50-kor érkezett haza, különvonaton.¹⁵

László altábornagy még 23-án 23.30-kor előzetesen intézkedett a pótseregtestek mozgósítására. Ezek a gyaloghadosztályokhoz képest gyengébb harcértékűek voltak. Két pótgyalogezredből álltak, azok három zászlóaljából, de volt póthadosztály (a 7. és 9.), ahol egy zászlóalj csak két századból állt, s a zászlóaljok „nehézfegyverzetét” csupán 6-6 golyósóró jelentette századonként. Utóbbiak páncéltörő fegyverekhez is csak úgy jutottak, hogy Veress altábornagy Apahidán a románoknak szállítás alatt álló német páncéltörő ágyúkat foglaltatott le. E két hadosztály löveganyaga első világháborús volt, vontató lovaik hiányoztak, eléjük nem egy esetben Bánffyhunad környékén „bevonultatott” bivalyokat fogtak.¹⁶ Az Apahidán lefoglalt 10 db 7,5 cm-es páncéltörő ágyút végül a 25. gyaloghadosztálynak adták át, kezelőszemélyzetet a 2. tüzérezred biztosított, amelynek löveganyaga még a Kárpátokban nagyrészt megsemmisült. Parancsnokává Szentágotai Károly főhadnagyot nevezték ki.¹⁷

Augusztus 24-én hajnalban (3.45-kor), az éjjelre összehívott koronatanács után, László altábornagy aláírásával intézkedés ment ki a Fővezérség hadilétszámra emelésére. Ez a Honvéd Vezérkar viszonylag kis létszámú, közvetlenül a vezérkarfőnök alárendeltségében álló törzse volt, amely a hadrakelt seregtestek hadműveleteit, pótlásait és anyagi ellátását irányította. Ugyanekkor ment intézkedés a pótseregtestek mozgósítására (azok megerősítésére), felvonultatására, s Észak-Erdély és a Székelyföld

Bundeswehr-ezredes; a továbbiakban *Siegler*) szerint a tordai csata kezdetére a 14. kerékpáros-zászlóalj „...már nem létezett, helyébe a 25. felderítőosztály lépett (és az ugyancsak a kerékpáros-zászlóaljából felállított 16. felderítőosztály és a mozgósításkor »ikreződött« 27. felderítőosztály)”. (*Siegler levele a szerzőhöz*, 1. o.)

¹³ KTB 895. tekeres 7208191. felvétel.

¹⁴ Vkf. 1.o. napi intézkedések. HL Vkf. 1.o. 304/a. doboz, (a továbbiakban: Intézkedések) 171. o.; Vkf. 1.o. napi tájékoztatók. HL Vkf. 1.o. 304. doboz, (a továbbiakban: Tájékoztatók) 488/b. o.; *Csima* 263.o.

¹⁵ Intézkedések 165.,169. o. Emlékeztető az augusztus 23-i és 24-i intézkedésekről 1., 5.o.

¹⁶ Intézkedések 165. o.; A 2. hds. harcai Erdély földjén 1944.szept., okt. hóban. HL Békeelőkészítő iratok, (a továbbiakban: BEI) 3. doboz, A/VI/27. 4.o.; *Csima* 263.o.; *Veress* III. 21.o.; KD II-255.o.

¹⁷ A 25. gyaloghadosztály hadművelési naplója 1944. IX. 1 – XI. 30-ig. HL 9/a doboz II.1478. (a továbbiakban: 25.ho.) 9. o. Az egykori ütegparancsnok, ma ny. ezredes visszaemlékezése a szerző birtokában.

katonai biztosítására a IX. hadtestparancsnokság felé. Ebbe beletartozott, hogy a Székely Határvédelmi Erőknek azonnal meg kell szállniuk a Keleti-Kárpátok átjáróit.¹⁸

24-én intézkedtek a felállítás alatt álló 5 új határvadász-zászlóalj felvonulására. A 60. és 61. zászlóaljat Nagyvárad – Gyula térségében a határra vezényelték. Az 5. zászlóaljat Bánffyhunyad – Kolozsvár térségébe irányították, a 7. zászlóaljat a Székelyföldre az Ojtozitól a Bodza-szorosig, a 33. zászlóaljat a Radnai- és a Borgói-szorosba. Ez utóbbi mellett 4 új erődalosztályt is felállítottak: 33/1. Óradna, 33/2. Nagyilva, 33/3. Marosborgó, 33/4. Tihucza.¹⁹

Ugyancsak 24-én intézkedett a Honvéd Vezérkar 1. osztálya a 101. és 102. sz. páncélvonat, valamint a 10. rohamtüzérosztály felvonulására Kolozsvár térségébe. A Katonai Szállítás Vezetőség a páncélvonatok beérkezését másnapra jelezte.²⁰ A két páncélvonat még 24-én útba indult, a 101. Kölcényből, a 102. Felsővisóról. 26-án értek Désre, a 102. azonnal tovább indult Marosvásárhelyre.²¹ A 10. rohamtüzérosztály is azonnal útba indult Szigetvárról, de 25-én Békéscsabán egyik üteget a helyi parancsnokság önkényesen kirakodta; intézkedését a Honvéd Vezérkar 1. osztályának vezetője, Nádas Lajos ezredes utólagosan (még 25-én) jóváhagyta.²² 25-én a 10/1. és 10/2. rohamtüzéruveget szállító vasúti szerelvények beérkeztek Désre.²³ Két nappal később a lemaradt üteg is elindult Békéscsabáról Désre.²⁴ 24-én a 153. kórházvonatot indították útba Hajdúszentgyörgyről Kolozsvárra. Egy hónappal később, szeptember 24-én Bánrévéről útba indították Kolozsvárra a 152. kórházvonatot is.²⁵

24-én intézkedett Miklós Gyula vezérkari alezredes, a Központi Szállítás Vezetőség parancsnoka, hogy a 3. vasúti szállítási körzet Zsibóra települjön és koordinálja az Észak-Erdélybe érkező vasúti szerelvények kirakását. A körzet parancsnoka, Somos Mihály alezredes aznap meg is kezdte ott működését.²⁶ Két nappal később Miklós intézkedése alapján Mádéfalvára települt a 2. vasúti szállítási körzet azzal a feladattal, hogy koordinálja az Észak-Erdélybe és a Székelyföldre (Románia felől is) beérkező német katonai szerelvények fogadását és kirakását. Parancsnokának, Szász Géza ezredesnek a Heeresgruppe Süd-ukraine törzsének rendelkezésére kellett állnia.²⁷

László altábornagy intézkedéseinek sorába tartozott az a megkeresés is, amit Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornok budapesti német katonai attaséhez, egyben a Wehrmacht magyarországi meghatalmazott tábornokához (Bevollmächtiger General der

¹⁸ Intézkedések 165., 171. o. A Fővezérség hadilétszáma emelésére vonatkozó intézkedés: 7864./M.1.vkf-44.; az Erdély védelmével kapcsolatos intézkedéseké: 4542./M.hdm.1.vkf-1944.; Tájékoztatók 488/b. o.

¹⁹ *Csima* 263.o.; *Veress* III. XVI. fejezet 2.sz. vázlat.; Intézkedések 166., 168., 171. o.; Tájékoztatók 488/b. o.

²⁰ Intézkedések 168. o.; *Csima* 263.o.; Tájékoztatók 488/b. o.

²¹ Központi Szállítás Vezetőség naplója. HL Kszv. 3. doboz, (a továbbiakban: Kszv. napló) VIII.24-re vonatkozóan: 3466.o., VIII.26-ra vonatkozóan: 3485.o.

²² Intézkedések 170. o.; Tájékoztatók 493. o.; Kszv. napló 3466.o.

²³ Kszv. napló 3474.o.

²⁴ Kszv. napló 3494.o.

²⁵ A 153. sz. vonatra vonatkozóan: Kszv. napló 3467.o.; a 152. sz. vonatra vonatkozóan: 3741.o.

²⁶ Kszv. napló 3471.o.

²⁷ Kszv. napló 3485.o.

deutschen Wehrmacht in Ungarn) juttatott el. Ebben arra kérte a német tábornokot, járjon közre német csapatok bevetése érdekében Dél-Erdély megszállására.²⁸

A román-magyar határ lezárására vonatkozó korábbi, fentebb említett intézkedés dacára a Központi Szállítás Vezetőség csak 27-én rendelt el tilalmat román felségjelzést viselő vízijárművek belépésére Magyarország területére.²⁹

A mozgósított póthadosztályok felvonultatására még augusztus 24-én intézkedett a Honvéd Vezérkar: a 2., 6., 7., 8. tábori póthadosztályt a magyar-román határ Nagyvárad – Székelyföld szakaszára vezényelték.³⁰ A 2. póthadosztályt Veress altábornagy még felvonulása közben, 27-én a Székelyföldre a Tölgyesi- és a Békás-szoroshoz, másnap ezt megváltoztatva, az Úz völgyében és az Ojtozi-szorosban kialakult helyzet miatt, Csikszeredára irányította. 27-én a hadosztály alárendeltségébe belépett a 65. és 69. határvadászcsoport, valamint a 10. rohamtüzérosztály.³¹ A hadosztály 28-án a Székely Határvédelmi Erők, ezzel a IX. hadtest alárendeltségébe lépett.³²

A négy tábori póthadosztály felvonulása augusztus 26-án kezdődött meg, egyidőben az ugyancsak Észak-Erdélybe irányított II. (székesfehérvári) hadtestparancsnoksággal (parancsnoka 1944. május 15 – november 15. között Kiss István altábornagy, vezérkari főnöke Dezsery János vezérkari alezredes).³³ A II. hadtestparancsnokság csak 29-én fejezte be az áttelepülést. Végszállítmánya a II. tábori híradó pót század volt.³⁴

A 6. és 8. tábori póthadosztály a későbbiekben a 3. magyar hadsereg hadműveleteiben vett részt, így kiesik érdeklődési körünkől. Ugyanezen okból kiesik az augusztus 24-én Békéscsabához felvonultatott 1. lovas póthadosztály (augusztus 30-ától harcértéke miatt visszaminősítve 1. pót huszárezreddé), illetve a 4. és 5. tábori póthadosztály. Bár 28-án intézkedés ment ki a IV. hadtest parancsnokságához, hogy a 4. tábori póthadosztályt vonják ki a bányászati arcvonalból és az 1. páncélosadosztályból képzett harccsoporttal („központi gyors tartalék”) együtt irányítsák az 1., illetve a 2. hadsereghez, a továbbiakban e seregtestek is a 3. hadsereg harcaiban vettek részt.³⁵

A 9. tábori póthadosztály felvonultatására Észak-Erdélybe nem kellett intézkedni, azt a IX. hadtestparancsnokság állította fel (minden hadtestparancsnokság az irányítása alatt álló honvéd kerület területén egy, a saját hadrendi számát viselő tábori póthadosztályt állított fel). A hadosztály felvonulását 26-ára, a másik négy hadosztály felvonulásának kezdetére befejezte.³⁶ 30-án e hadosztály kötelékébe lépett be a budapesti 1.

²⁸ Intézkedések 171. o., az erre vonatkozó intézkedés száma: 4557/M.hdm.1.vkf-1944.

²⁹ Kszv. napló 3496.o.

³⁰ Tájékoztatók 489. o.; *Csima* 263.o.

³¹ *Csima* 264.o.; Tájékoztatók 496/b., 498/b. o.; BEI 5.o.; KD II. 254.o.

³² *Veress* III. 22.o.; *Csima* 265.o. Megjegyzendő, hogy Csimánál még itt található a 3. tábori póthadosztály is, szeptember 1-én a Székely Határvédelmi Erökhöz sorolva, azonban ez a seregtest csak itt található meg, más forrásokban nem. Még a hadseregparancsnok igen részletes, szeptember 10-15-i hadrendi vázlatára (*Veress* III. XVI. fejezet 5. vázlat.) sem említi.

³³ *Csima* 264.o.; Tájékoztatók 494/b. o.; KD II. 257.o. Megjegyzendő, hogy Adonyi-Naredy Ferenc vezérkari őrnagy, a 25. gyaloghadosztály vezérkari főnöke szerint a II. hadtest vk. főnöke Németh Ferenc vk. alezredes volt (25.ho. 14. o.)

³⁴ Kszv. napló 3509.o.

³⁵ *Csima* 264.o.; Intézkedések 176-178. o.

³⁶ Tájékoztatók 494/b. o.

pótgyalozegred.³⁷ A 9. hadosztályt (a 7. hadosztállyal együtt) 30-án Veress altábornagy a Honvéd Vezérkar 1. osztálya intézkedése alapján Kolozsvár – Apahida térségében összevonta és a II. hadtestparancsnokság alárendeltségébe léptette.³⁸

Az ugyancsak mozgósított 1. és 2. hegyi pótandár csak augusztus 30-tól lépett a 2. hadsereg, azon belül a II. hadtest alárendeltségébe. Előzőleg, 28-án 0 órától az 1. hegyi pótandár (1 napra) a XVII. német hadtestparancsnokság alárendeltségébe lépett az Észak-Erdélyt a Székelyföldről északkeleten elválasztó ún. kosnai-nyaknál. Ugyanott, ugyanezen német hadtest kötelékébe rendelte lépni Veress altábornagy 28-án a 9. határvadászdandárt, az 1. hegyi pótandár helyett. „Az 1. hgy. táb. pótdd. felvonulásának elhúzódása miatt a 2. hds. pk. e dd. helyett a 9. hv. dd. pk. csop-ját rendelte alá a kosnai nyak előterében álló XVII. né. hdt-nek.”³⁹ A 9. határvadászdandár belépésére a német parancsnokság alárendeltségébe három nappal később, 31-én került sor.⁴⁰

Az 1. hegyi pótandár vasúti szállítása augusztus 27-én, a 2. hegyi pótandaré 28-án kezdődött meg.⁴¹ Az 1. hegyi pótandár egynapos alárendeltsége a XVII. német hadtestnek csak elvi jelentőséggel bírt, mivel szállítása nem a kosnai-nyakhoz irányult, hanem Kolozsvárhoz. A 2. tábori póthadosztály végszállítmánya szeptember 5-én rakott ki, a 7. és 9. tábori póthadosztályé 7-én.⁴²

A tábori póthadosztályok parancsnokai: 2. Czlenner Imre vezérkari ezredes; 7. Finta József vezérőrnagy; 9. vitéz Mindszenty János vezérőrnagy voltak.⁴³

A 2. hadsereget nem lehetett csupán pót seregtestekből összeállítani. Ahhoz, hogy támadólag léphessen fel, szükség volt már harcoló alakulatok átcsoportosítására is. A Honvéd Vezérkar 1. osztálya augusztus 24-én kivonta a Kárpátokban harcoló 1. hadseregből a 25. gyalog- és a 2. pánfélshadosztályt. E két seregtest 30-tól elvileg már a 2. hadsereg kötelékébe tartozott, de átszállításuk még folyamatban volt Észak-Erdélybe. Ténylegesen szeptember 3-án léptek be a 2. hadseregearcparancsnokság alárendeltségébe.⁴⁴

Augusztus 26-án újabb két seregtestet vontak ki az 1. hadsereg arcvonalából: a 20. gyalog- és a 27. könnyűadosztályt. Előbbit a IV. hadtest (a későbbi 3. hadsereg)

³⁷ *Csima* 264.o.

³⁸ *Csima* 264.o.; Intézkedések 178.o. A 7. és 9. tábori póthadosztály előrevonására vonatkozó parancs száma: 4657./M.hdm.1.vkf-44.; Tájékoztatók 503. o.

³⁹ *Csima* 264., 265.o.; Intézkedések 176.o. Az 1. hegyi pótandárra vonatkozó 28-i alárendelő parancs száma: 4603./M.hdm.1.vkf-44.; Tájékoztatók 497., 498/b. o.

⁴⁰ Tájékoztatók 504/b. o.

⁴¹ Az 1. hegyi pótandárra vonatkozóan: Kszv. napló 3492.o.; a 2. hegyi pótandárra vonatkozóan: Kszv. napló 3501.o.

⁴² A 2. tábori póthadosztályra vonatkozóan: Kszv. napló 3572.o.; a 7. tábori póthadosztályra vonatkozóan: Kszv. napló 3592.o.; a 9. tábori póthadosztályra vonatkozóan: Kszv. napló 3592.o.

⁴³ KD II. 257.o.

⁴⁴ *Csima* 263.o.; KD II. 255.o. Megjegyzendő, hogy a Csimában található augusztus 23-i dátum a 25. gyalog- és a 2. pánfélshadosztály átalárendelésére túl korai. Az Intézkedések 165-169. oldalain besorolt „Emlékeztető az augusztus 23-i és 24-i intézkedésekről” augusztus 24-i átalárendelő parancsot valószínűsít. A két hadosztály átszállítására azonban a 2. hadsereg hadművelési területére csak 30-án történt intézkedés: Intézkedések 178. o., 4661. és 4659./M.hdm.1.vkf-44. sz. intézkedés).

arcvonalszakaszára irányították. A 27. hadosztály a Tatár-hágótól déli irányban hajtott végre (alapvetően gyalogos) menetet, Beszterce térségébe, ahol 30-ától elvileg a IX. hadtest kötelékébe lépve annak balszárnyához kapcsolódott. A gyakorlatban azonban ez egy hetet késett, mivel a 27. hadosztály szeptember 4. után indult csak el Körösmező – Rahó körzetéből, ahol augusztus 26-i kivonását követően gyülekeztették.⁴⁵ A két hadosztály kivonása olyan lassan haladt, hogy 7-én a Fővezérségnek újabb intézkedést kellett kiadnia.⁴⁶ A német napijelentések szerint 12-én a 27. hadosztálynak még mindig csak egy zászlóalja érkezett be, amit akkor már a 8. német hadsereg Vatra Dornei-i hídfőjébe irányítottak, a XVII. német hadtesthez.⁴⁷ Volt olyan (meg nem valósult) elképzelés is, hogy a 20. és 27. hadosztályt a IV. hadtest támadásához használják fel. Erre a Fővezérség 9-én intézkedett, amit 12-én vissza is vont.⁴⁸

Később felmerült egy olyan elképzelés, hogy a 3. hadsereg megerősítésére kivonják a 2. hadsereg kötelékéből a 2. páncéloshadosztályt és a 8. német hadseregéből a 27. könnyűhadosztályt. A Fővezérség hadműveleti osztálya szeptember 22-én intézkedett erre a 2. hadseregparancsnokság felé, de a tordai csata épp ekkor fordult súlyosra, ezért másnap az intézkedést hatálytalanították.⁴⁹ A tordai arcvonal átmeneti stabilizálódásával az elképzelés újra felmerült, de megvalósítására akkor sem került sor, mivel a 2. hadsereg arcvonalszakaszáról a 23. német páncéloshadosztályt vonták ki, s a hadseregcsoport parancsnoksága egyetlen páncélos-csoportosítás gyanánt a 2. magyar páncéloshadosztályt meghagyta a 2. hadseregnél. A 27. könnyűhadosztály átcsoportosítása viszont a Vatra Dornei-i hídfő kiürítésével párhuzamosan megindulhatott.⁵⁰

Augusztus 24-én Cuno Heribert Fütterer repülő tábornok, német légügyi attasé, egyben a Luftwaffe meghatalmazott tábornoka (Bevollmächtigter General der deutschen Luftwaffe in Ungarn) kivont a budapesti légvédelmi tüzércsoportból két német közepes légvédelmi tüzérosztályt és Brassóval átellenben a Székelyföldre irányította. Az elsődlegesen páncélelhárítási célzattal (a 8,8 cm-es légvédelmi lövegek erre megfeleltek) odairányított két osztály 25-ére megérkezett a Székelyföldre, de kijelölt helyéig üzemanyaghány következtében nem jutott el.⁵¹ Ez megkönnyítette a 2. Ukrán Front harckocsizóinak belépését magyar területre Brassó, pontosabban a hágók irányából, amelyek román kézen maradtak. E Barcaságra nyíló hágókon (Töröcsvár, Tömös) a szovjet csapatok harc nélkül özönlöttek át, lezárásuk német részről nem sikerült.

⁴⁵ KTB 895. tekercs, 7208280. felvétel; Kszv. napló 3634.o.

⁴⁶ *Csima* 266.o.; DT 337.o.; Intézkedések 173., 185., 190. o. A 27. könnyűhadosztály kivonására vonatkozó első intézkedés száma: 4590/M.hdm.1.vkf-1944., a gyülekezési körletre vonatkozó: 131./Föv.hdm.-44.IX.3., a 20. és 27. hadosztály kivonására vonatkozó második intézkedése: 279./Föv.hdm.-44.IX.7.

⁴⁷ KTB 895. tekercs, 7208517. felvétel.

⁴⁸ Intézkedések 191. o., a vonatkozó intézkedések száma: 372./Föv.hdm.-44.IX.9., illetve 469./Föv.hdm.-44.IX.12.

⁴⁹ Intézkedések 228., 230. o. Az átirányításra vonatkozó intézkedés száma: 796./Föv.hdm.-44.IX.22., a hatálytalanításra vonatkozó: 832./Föv.hdm.-44.IX.23.

⁵⁰ Intézkedések 231-233. o.

⁵¹ Intézkedések 170/b. o.

Szeptember 4-én a támadásra kijelölt erők megerősítésére a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz parancsnoksága a 2. magyar hadsereg kötelékébe utalta a német 114. tüzérparancsnokságot, vele az annak alárendeltségébe tartozó II/818. könnyű tábortüzérosztályt, az I/48. légvédelmi tüzérosztályt és az 1179. rohamlövegosztályt.⁵² E napon a Fővezérség is intézkedett egy újabb rohamtüzérosztály, az 1. átirányítására a 2. hadsereghez.⁵³ A Központi Szállítás Vezetőség iratai szerint a szállítás csak 13-án kezdődött meg, az 1/3. üteggel, az 1. hadsereg hadműveleti területéről, Maroshévízre.⁵⁴

Szeptember 1-re a két magyar hadtest (II. és IX.) hadrendje „összeállt”. A Kolozsvár térségében álló, s majd az 5-ei támadás súlyát viselő II. hadtest kötelékébe tartozott a 25. gyalog-, 2. páncélos-, 7. és 9. tábortüzérosztály, valamint az 1. és 2. hegyi pótdandár. A Székelyföldet keletről és délről a IX. hadtest védte, kötelékében a 27. könnyű-, a 2. tábortüzérosztállyal, valamint a Székely Határvédelmi Erőkkel, ezen belül a 9. határvédelmi zászlóaljjal. Megjegyzendő, hogy ez csak elvi határ, az egyes seregtestek belépése az egyes hadtestparancsnokságok alárendeltségébe ettől néhány nappal eltért.⁵⁵

A két magyar hadtest seregtestjei közé német parancsnokságok és alakulatok ékelődtek. A németek szervezete és alárendeltségi viszonyai (s ez érintette a magyar alárendeltségi viszonyokat is) augusztus 25-től szeptember első dekádjának végéig naponta változtak, annak függvényében, ahogyan az egyes német parancsnokságok, csapattestek, csapattörzsek vissza tudtak vonulni magyar területre.

A 2. magyar hadsereg felállítása

Függetlenül a politikai döntéshozó folyamattól, tehát, hogy a Honvédség támadólag lépjen-e fel Romániával szemben, vagy a fennálló határok további megerősítésére és védelmére szorítkozzon, az hamar eldőlt, hogy a magyar-román határ mentén felvonult és felvonulás alatt álló csapatokat egy hadseregparancsnokság alárendeltségében célszerű összevonni. A Honvéd Vezérkar augusztus 25-én 9 órától kezdődő vezetői értekezletén eldőlt, hogy a 2. hadseregparancsnokságot fogják (újra) felállítani, s a feladattal a IX. hadtest parancsnokát bízzák meg. Veress Lajos altábornagy hadtestparancsnok erről még aznap tudomást is szerzett.⁵⁶

A 2. hadseregparancsnokság megalakulására a szakirodalomban több időpont olvasható. Annak napja a rendelkezésre álló levéltári anyag alapján nem állapítható meg pontosan, az augusztus 28-29-30-ára tehető (hacsak nem fogadjuk el tényként a publikált időpontok egyikét, ám megfontolásra késztetnek az egymástól eltérő adatok).⁵⁷

⁵² KTB 895. tekercs, 7208276. felvétel

⁵³ Intézkedések 185. o. A vonatkozó intézkedés száma: 117./Föv.hdm.-44.IX.3.

⁵⁴ Kszv. napló 3646.o.

⁵⁵ Csima 265.o.; Veress III. 21-22.o.; KD II. 257.o.

⁵⁶ Intézkedések 169., 172. o.: „1944.VIII.25. vitéz dálnoki Veress Lajos altbgy. 2.hds.pk-ul való megbízatására intézkedtünk /É4572./M.hdm.1.vkf-44.:”

⁵⁷ Csima 263. oldalán *augusztus 25-re* utal, mint a felállítás kezdetére („végleges megszervezéséig”), de nem ad meg egyértelmű megalakulási dátumot; *augusztus 28.* található a DT 337. oldalán, a KD II. 253. oldalán; *augusztus 30.* olvasható Veress III. 22. oldalán, Borus József: *A magyar királyi honvédség a Szovjetunió elleni háborúban.* (Az 1944. év története, História könyvek, Budapest, 1984) 11. oldalán,

A Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthadnaplójában augusztus 27-én találunk először utalást: Veress altábornagy IX. hadtestparancsnok, kinevezésre kerülő 2. hadseregparancsnok látogatását jegyzik fel („*Am Nachmittag macht Feldmarschall-Leutnant Verres [sic!], der Komm. General des IX. ung. A.K., der Oberbefehlshaber der 2. ung. Armee werden soll, dem Oberbefehlshaber seinen Besuch.*”).⁵⁸ Ugyanitt már szó esik a 2. hadsereg alárendeléséről a hadseregcsoporthoz, amire Veress azt válaszolja, még nem ismer erre vonatkozó parancsot („*Verres erklärt, dass er sich, auch wenn noch kein Befehl von oben vorliege, dem Oberbefehlshaber der H.Gr. unterstellt betrachte.*”).⁵⁹ A hadseregcsoporthadparancsnoksága aznap 22.15-kor táviratban (Ia Nr. 3284/44 g.Kdos.) kérte a 2. hadsereg beosztását az OKH-tól a hadseregcsoporthad kötelékébe, 23.25-kor pedig egy másik táviratban (Ia Nr. 3285/44 g.Kdos.) a parancsnoklási viszonyok tisztázása érdekében („*...bis zur Klärung der Befehlsverhältnisse...*”) a IX. hadtest már bevetett csapatteit a 8. német hadsereg parancsnokságának rendelte alá. Az utóbbi vezérkari főnöke egyébként a nap folyamán tiltakozott az ellen, hogy a határ mögé hátráló német csapatrészek magyar vezetés alá kerüljenek. Ekkor vetődött fel először e két hadseregből seregcsoporthad (Armeegruppe) alakításának gondolata.⁶⁰ Az is figyelemre érdemes, hogy a magyar hadseregparancsnokság feletti rendelkezést a német hadseregcsoporthad parancsnoksága kérte felettes szervétől, a magyar hadtest feletti rendelkezést viszont saját hatáskörben egyszerűen átvette.

A 2. magyar hadsereget 29-én említik újra a hadnaplóban. Az OKH vezetési rendszert szabályozó táviratára hivatkozva (Ia Nr. 122/44 g.Kdos.) leírják, hogy az OKH a hadsereg Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthad alárendeltségébe léptetésére intézkedett („*Die in Neubildung begriffene 2. ung. Armee sowie der Befh. Op. Geb. Ostungarn würden der H.Gr. unterstellt.*”).⁶¹ Az alárendeltségbe lépés szeptember 2-án következett be, közvetlen a hadseregcsoporthad parancsnoksága alá, nem a 8. hadseregparancsnokságon keresztül („*2. ung. Armee: der H.Gr. unmittelbar unterstellt.*”).⁶² Az viszont figyelemre méltó, hogy Veress még 29-én sem címzik hadsereg-, csak hadtestparancsnoknak („*Komm. General des IX. ung. A.K., Feldmarschall-Leutnant Verres*”).⁶³

A Honvéd Vezérkar 1., hadművelési osztályának napi intézkedéseiben augusztus 25-én szerepel először a 2. hadsereg kifejezés, de még csak Veress altábornagy hadseregparancsnoki megbízására, nem pedig a hadseregparancsnokság felállítására vonatkozó

Gosztonyi 171. oldalán; szeptember 2. olvasható Zaharov 135. oldalán. Szeptember 5-én, tehát csak a támadás megindításának napján szerepel először a 2. magyar hadsereg a Wehrmachtführung napijelentéseiben – magyar alakulatok természetesen korábban is említettek (in: KM-XI. 11.o.)

⁵⁸ KTB 895. tekercs, 7208215. felvétel.

⁵⁹ KTB 895. tekercs, 7208215. felvétel.

⁶⁰ KTB 895. tekercs, 7208221. felvétel.

⁶¹ KTB 895. tekercs, 7208237. felvétel.

⁶² KTB 895. tekercs, 7208258. felvétel. Megjegyzendő, hogy ez ellentmond a Csima 265. oldalán található megállapításnak, miszerint a 2. magyar hadsereg a 8. német hadseregparancsnokságon keresztül lett volna alárendelve a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthad parancsnokságának. A hadseregcsoporthad további napijelentései is közvetlenül említik a 2. hadsereget, nem a 8. hadsereggel együtt.

⁶³ KTB 895. tekercs, 7208233. felvétel.

intézkedésként.⁶⁴ A 26-i anyagokban a IX. hadtest megnevezés szerepel, a 2. hadsereg nem.⁶⁵ A 27-i napi intézkedésekben egyik megnevezés sem fordul elő.⁶⁶ 28-án sem fordul elő egyik megnevezés sem, azonban itt az intézkedések felsorolásában találunk egyet, amelyben Vörös vezérezredes, vezérkarfőnök javaslatot tesz Greiffenberg német meghatalmazott tábornoknak „...az Erdélyben alkalmazott erők alárendeltségi viszonyainak szabályozására...”. Maga az intézkedés sajnos nem maradt fenn, csupán a róla szóló utalás (megnevezés), de a fent citált 25-i intézkedés alapján alapos okunk van azt feltételezni, hogy a javaslatban már szerepel a 2. hadsereg megnevezés. Ugyanez vonatkozik a 28-i intézkedések felsorolásában található vezérkarfőnöki irányelvekre „...egy esetleges D.Erdély-i előnyomuláshoz...” is.⁶⁷

A szakirodalomba innen kerülhetett be az augusztus 28-i megalakulási dátum, illetve ezen vezérkarfőnöki javaslat alapján kerülhetett be (a fentebb citált) 29-i német parancsba a 2. magyar hadseregparancsnokság megnevezés. Kálmán Dániel is 28-ára teszi a 2. hadseregparancsnokság megalakulását.

A Honvéd Vezérkar 1. osztály 29-i napi intézkedéseiben nem fordul elő sem a 2. hadsereg, sem a IX. hadtest megnevezés. Valószínűleg a fentiekből vezethető le, hogy a szakirodalomban augusztus 29. a 2. hadseregparancsnokság megalakulási dátumaként nem található, ez azonban önmagában még nem zárna ki a 29-i megalakulást.⁶⁸

Az augusztus 30-i napijelentésekben már több helyen előfordul a 2. hadsereg vagy a 2. hadseregparancsnokság megnevezés. Ezt adja meg Veress is. Igaz, háromkötetes könyvét később írta (és szerkesztette), s nem egy adatát saját (vagy emigrációban élő bajtársai) emlékezetére alapozva írta le, de egy ilyen jelentőségű napra, hogy mikor lett (funkcionáló, s nem előzetesen kinevezett) hadseregparancsnok, jól emlékezhetett.

Nem perdöntő, de figyelemre méltó, hogy a rendelkezésre álló román anyagban csak szeptember 1-én említik először a 2. magyar hadsereget, az azt megelőző napokban (augusztus 23-tól) csak az Észak-Erdélyben lévő magyar (és német) seregtesteket és egységeket nevezik meg (egyébként pontosan és helytállóan).⁶⁹

A Honvéd Vezérkar hadművelési osztályának napi tájékoztatóiban augusztus 25-én találkozunk először a 2. hadsereg megnevezéssel. Ugyanúgy sorolják fel, mint a már hónapok óta létező 1. hadsereget, azonban a megfogalmazás félig jelen, félig jövő idejű: „A IX. és II. hdt. feletti parancsnoklást hds.pk-i hatáskörrel azonnali hatállyal átveszi vitéz dálnoki Veress Lajos altbgy. Ilyen minőségében mint a m.kir. 2. honvéd hadsereg pk-a működik. Személyére szóló kinevezésre külön történik intézkedés. A vezetést egyelőre a IX. hdt. pság. törzsével gyakorolja.”⁷⁰ A továbbiakban már minden nap a 2. hadsereg megnevezéssel találkozhatunk, ez alatt foglalják össze a IX. és a II. hadtest

⁶⁴ Intézkedések 172. o., a vonatkozó intézkedés száma: 4572./M.hdm.1.vkf-44.

⁶⁵ Intézkedések 173-174. o.

⁶⁶ Intézkedések 175. o.

⁶⁷ Intézkedések 176. o.: a vonatkozó javaslat száma: 4601./M.hdm.1.vkf-44.; a vonatkozó irányelvek: 4613./M.hdm.1.vkf-44.

⁶⁸ Intézkedések 177. o.

⁶⁹ AR 76.o.

⁷⁰ Tájékoztatók 492/b. o.

arcvonalszakaszán történeteket. Ezt első olvasatban úgy lehetne értelmezni, hogy a 2. hadsereg már augusztus 25-én megalakult. A magunk részéről azonban az idézett tájékoztató-részlet alapján úgy ítéljük meg, hogy 25-én Veress altábornagy megbízására (még nem kinevezésére) történt intézkedés, s hogy ez egyben a hadseregparancsnokság felállítására (megszervezésének kezdetére) vonatkozó parancsként értelmezhető. Vagyis 25-én (a IX. hadtestparancsnokság bázisán) megkezdődött a hadseregparancsnokság felállítása, csakúgy, mint a hadsereg szervezetének kialakítása.

A Honvéd Vezérkar napi tájékoztatói alapján olyan határnap nem állapítható meg, amikor a 2. hadseregparancsnokság szervezése befejeződött volna olyan értelemben, hogy azzal mind a magyar, mind a német katonai vezetés ugyanolyan teljes értékű hadseregparancsnokságként számolhatott, mint az 1. hadsereg parancsnokságával. Sajnálatos, hogy a 25-i intézkedés maga nem maradt fenn, ugyanis a szervezési intézkedésekben határidő is szerepel. Az intézkedésben (valószínűleg) benne foglaltatott határidő perdöntő volna a 2. hadsereg megalakulására vonatkozóan. Ennek hiányában azonban következtetések levonására szorulunk. A 25-i, általunk korainak vélt megalakítási időpontnak egyébként ellentmond Kálmán Dániel fent idézett 28-i adata is.

Figyelemre méltó, hogy a Központi Szállítás Vezetőség naplójában csak augusztus 30-án találkozunk először a 2. hadsereg megnevezéssel: „Hm.15.261/m.l.b.-944.sz. rendelettel elrendelve azonnali megalakítása a 2.hds. hír.pk. és törzsének...” E napló azért érdekes ebből a szempontból, mert benne az egyes parancsnokságok és alakulatok mozgósítása és felvonulása pontosan nyomon követhető.⁷¹

A fent elemzett forrásanyag alapján a magunk részéről, annak fenntartásával, amit a pontos meghatározhatóságról fentebb megállapítottunk, 30-át tekintjük a 2. hadseregparancsnokság megalakulása legvalószínűbb dátumának, olyan értelemben, hogy ez a nap a hadseregparancsnokság megszervezésének befejező időpontja. Ennek megfelelően a 2. magyar hadsereg megalakulását 1944. augusztus 30-ára tesszük.

Megerősíti álláspontunkat az Észak-Erdélyben harcoló két magyar hadtest helyzete. Láttuk, hogy a II. hadtestparancsnokság csak augusztus 29-én érkezett be Észak-Erdélybe, s hogy a később kötelékében harcoló seregtestek zöme 30-án lépett be alárendeltségébe. Ez kizárja a korai megalakulást, ha egybevetjük azzal, amit a következőkben mutatunk be a IX. hadtestparancsnokság vonatkozásában.

A IX. hadtest beosztása korábban megtörtént a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport kötelékébe, az augusztus 28-án a hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe lépett. („IX. ung. A.K.: *der Heeresgruppe unterstellt.*”).⁷² Vezetési struktúrában elfoglalt helye a Székelyföld kiürítéséig nem változott, ugyanis térben a II. és IX. magyar hadtest között helyezkedett el a német Gruppe Siebenbürgen, a 6. német hadsereg LXXII. hadteste, LVII. páncéloshadteste, később a 8. német hadsereg XXIX. hadteste, s emiatt a hadseregcsoport parancsnoksága „nem adta vissza” a IX. hadtestet a 2. hadseregnek.

A Székelyföld kiürítésével a helyzet megváltozott, s ezt az alárendeltségi viszonyok változása is követte: a IX. magyar hadtestet a hadseregcsoport parancsnoksága szeptember 12-én a 8. német hadseregparancsnokság alárendeltségébe utalta. Ez 14-én

⁷¹ Kszv. napló 3523.o.; a vonatkozó bejegyzés száma: 11825/Kszv.Hdm.944.

⁷² KTB 895. tekercs, 7208225. felvétel; Veress III. 22.o.

lépett életbe.⁷³ A 12-én kiadott parancs egyben kivette a 27. könnyűhadosztályt a IX. hadtest kötelékéből és a 8. német hadsereg közvetlen alárendeltségébe utalta. Ez utóbbi már a Vatra Dornei-i hídfő védelmének megerősítésével függött össze.⁷⁴

E tanulmánynak nem célja a 3. magyar hadsereg megalakítása körüli magyar-német kötelékhúzás elemzése, de egy kérdés ide tartozik, mivel érinti a 2. magyar hadsereget. A VII. magyar hadtest, ami a későbbiekben a 3. hadsereg kötelékébe tartozott, s így érdeklődési körünkben kiesik, szeptember 13-tól 19-ig, tehát támadásának megindításától a 3. hadseregpáncsnokság megalakulásáig a német napijelentésekben a 2. hadsereg hadrendjében kerül említésre. („Bei 2. ung. Armee trat das VII. ung. A.K. zusammen mit dem ung. Gen. St. unmittelbar unterstehenden IV. ung. A.K. zum Angriff an.”)⁷⁵

A Fővezérség a VII. hadtestparancsnokság kivonására az 1. hadsereg kötelékéből és átirányítására Nagyvárad térségébe, illetve a 4. tábori póthadosztály, valamint a 12. tartalékadosztály beléptetésére a VII. hadtestparancsnokság alárendeltségébe szeptember 7-én intézkedett.⁷⁶

Szeptember 4-én Veress vezérezredes kérte a Honvéd Vezérkar főnökét, hogy az Arad – Nagyvárad térségében összevonás alatt álló IV. hadtestet rendeljék alá a 2. hadsereg parancsnokságának. Erre német fellépésre nem került sor, mivel a hadseregcsoport parancsnoksága a Gruppe Siebenbürgen parancsnokának alárendeltségébe szerette volna utalni a hadtestet.⁷⁷ Erre szintén nem került sor, a IV. hadtest fővezérség-közvetlen seregtestként indította meg támadását Arad irányban szeptember 13-án.

A német hadvezetés nem adta fel az elképzelést, hogy a 2. hadsereg ne közvetlenül tartozzon a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport kötelékébe, hanem egy seregcsoporton (Armeegruppe) keresztül. Ez megszokott volt a szövetséges hadseregek vonatkozásában, a keleti fronton több példát találni erre. Láttuk, hogy ez már augusztus 29-én felmerült. A IX. hadtest „visszaadása” a 2. hadseregpáncsnokságnak ebben az összefüggésben sem került szóba, sőt megfontolás tárgyává tették („stellt zur Erwägung”) beosztását az 1. hadsereg kötelékébe, miután augusztus-szeptember fordulóján, a XVII. német hadtest magyar területre visszahátrálásáig a IX. hadtest északi (bal) szomszédja a Kárpátokban az 1. hadseregbe tartozó VI. magyar hadtest volt.⁷⁸

⁷³ KTB 895. tekercs, 7208525-7208526., 7208539. felvétel.

⁷⁴ KTB 895. tekercs, 7208526., 7208529. felvétel.

⁷⁵ KTB 895. tekercs, 1208527-7208528. felvétel; KM-11. 32.o. Magyar vonatkozásban direkt módon nem találni adatot arra, hogy a VII. magyar hadtest a 2. magyar hadsereg kötelékébe tartozott (ekkor), áttételesen azonban igen. A Honvéd Vezérkar 1. o. intézkedéseinek szeptember 12-i összefoglalójában található mondat erre az alárendeltségi viszonyra utal: „c./ A VII.hdt. a Hgr.Süd Ukraine-nek alárendelt 2.hds.pság. pcs-ára IX.13-án hajnalban megindítja tád-át sullyal Nagyvárad-ról Belényes-re.” (Intézkedések 197. o.). Megjegyzendő, hogy a Csimában semmi adat vagy utalás nem található arról, hogy a VII. hadtest a 2. hadsereg kötelékébe tartozott volna, jóllehet tudjuk, hogy néhány napig oda tartozott.

⁷⁶ Intézkedések 186. o., a vonatkozó intézkedések száma: 271/Föv.hdm.-44.IX.7.; 245/Föv.hdm.-44.IX.7.; Megjegyzendő, hogy ezen intézkedések felsorolásánál sincs említve, hogy a VII. hadtest a 2. hadsereg kötelékébe tartozzon.

⁷⁷ KTB 895. tekercs, 7208276. felvétel; Jakus János kutatásai.

⁷⁸ KTB 895. tekercs, 7208233. felvétel.

Bár az augusztus 29-i elképzelés nem vált valóra, a seregcsoportba történő összevonás nem került le a napirendről. A szeptember 14-i reggeli helyzetjékoztaton (a hadseregcsoportén) Grolman vezérőrnagy, a hadseregcsoport vezérkari főnöke már a 6. német és a 2. magyar hadseregből képzendő seregcsoportról beszélt, a 6. hadsereg parancsnokának vezetése alatt („...*die Armeegruppe Fretter-Pico zu bilden...*”).⁷⁹ 15-én délután Friessner Veress harcálláspontjára repült, hogy megbeszélje a megalakítás kérdéseit. 22.00-kor mindkét hadsereg parancsnokságára kiment a távirati parancs (Ia Nr. 3543/44 g. Kdos.). Az új parancsnoklási rend 16-án 06.00-kor lépett életbe.⁸⁰

Ezzel egyidőben, 15-én intézkedett Greiffenberg, hogy a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport vegye át a hadműveleti vezetést Nagyvárad – Arad térségében is oly módon, hogy a XXIX. német hadtestparancsnok (Kurt Röpke altábornagy) parancsnoksága alatt a német XXIX., valamint a magyar IV. és VII. hadtestből alakuljon hadtestcsoport (Korpsgruppe). A hadtestcsoportot ez a parancs (egyelőre) nem osztotta be egyik hadsereg kötelékébe sem.⁸¹ Seregtesteit a két magyar hadtest részei és a hadtestcsoport közvetlen alárendeltségben a 4. SS-páncélgránátos-hadosztály alkották volna.⁸²

Mindez a 2. hadsereg vonatkozásában azt jelentette, hogy parancsnokságának alárendeltségében csupán a II. hadtest marad. Másnap a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport napijelentéseiben pontosítanak: a hadtestcsoport megalakítását csupán német kívánsággként említik, hivatkozva Greiffenberg vezérkari főnökének Ia Nr. 3560/44. g.Kdos. számú távirati parancsára, amelyben a magyar fél határozott kívánságának tüntetik fel a hadműveletek vezetését Nagyvárad – Arad térségében, egyben intézkednek, hogy a XXIX. német hadtest parancsnoksága 19-éig az LVII. német páncéloshadtest addigi szakaszát vegye át.⁸³ A Wehrmacht főparancsnokságának titkos napijelentéseiben (Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung) minden esetre a 16-i hadrendben (Kriegsgliederung Stand 16.9.1944.) a hadtestcsoport szerepel.⁸⁴

A német intézkedések Vörös vezérezredest arra sarkallták, hogy fellépjen a magyar seregtestek feletti hadműveleti vezetés megtartása érdekében. Szeptember 17-én levelet írt Guderiannek, amit egy 18-i keltezésű kísérő levéllel Greiffenberghez juttatott el továbbításra. Egyebek között tiltakozott a parancsnoklási viszonyok átalakítását célzó német törekvések ellen, kérte, hogy a német magasabb parancsnokságok alárendeltségében harcoló magyar seregtesteket ne részenként, hanem egészében alkalmazzák, külön is tiltakozott a IV. és VII. magyar hadtest német parancsnokság alá vonása ellen, megemlítve a 3. magyar hadseregparancsnokság folyamatban lévő felállítását, továbbá jelezte, hogy a 6. és 8. német hadsereg kötelékében harcoló magyar alakulatokból három, hármasszervezetű (dreigliederige) hadosztályt (hadosztályonként

⁷⁹ KTB 895. tekercs, 7208538-7208539. felvétel.

⁸⁰ KTB 895. tekercs, 7208547. felvétel.

⁸¹ KTB 895. tekercs, 7208547. felvétel; a távirati parancs száma: Ia Nr. 3527/44 g.Kdos.

⁸² KTB 895. tekercs, 7208548. felvétel.

⁸³ KTB 895. tekercs, 7208554. felvétel.

⁸⁴ KM-XI. 339.o.

9 zászlóalj 3 ezredben és 9 üteg) szándékozik felállítani, s hogy erre az utasításokat már kiadta.⁸⁵

Hogy (a teljesség igénye nélkül) mégis kitértünk a vezetési struktúra körüli magyar-német kötelhúzásra, e levél magyarázza: a következmények a 2. hadsereg parancsnokságát és szervezetét is érintették. Láttuk a levélben, hogy Vörös az ekkor még a 2. hadsereg kötelékében harcoló VII. hadtestet a felállítandó 3. hadsereg alárendeltségébe szánta. Átalárendelésére a 2. hadseregparancsnokság alárendeltségéből a 3. hadseregparancsnokságéba szeptember 20-án meg is történt az intézkedés.⁸⁶

A levelet tovább olvasva azt is látjuk, hogy a Honvéd Vezérkar főnökének szándékai a IX. hadtest további sorsát is érintették. A 6. és 8. német hadsereg kötelékében harcoló magyar alakulatok tervezett átszervezése ugyanis azt jelentette, hogy a 27. könnyűhadosztály alakult volna át 27. gyaloghadosztállyá, a 9. határvadászdandár 9. határvadász- hadosztállyá, a Székely Határvédelmi Erők pedig Székely Határőr Hadosztállyá. A három új hadosztály felett a parancsnokságot a IX. hadtestparancsnokság vette volna át. („*Mit der Durchführung dieser Umorganisation habe ich das Gen.Kdo. des kgl. ung. IX. Armeekorps beauftragt.*”)⁸⁷ A Fővezérség a három seregtest átszervezésére vonatkozó intézkedését még 17-én megküldte a 2. hadsereg parancsnokságának.⁸⁸

Vörös levelében szemére hányja Guderiannek, hogy a magyar hadműveletek támogatására ígért 5 hadosztályból csupán egy, a 23. német páncélos hadosztály érkezett be, az is összesen 35 bevethető harckocsival. Kéri a 8. és 22. SS-lovashadosztály (Florian Geyer és Maria Theresia) részei és más, vasúton odaszállítható egységek sürgős bevetését, 2-2,5 hadosztály erőben. Kér továbbá szállító és vontató gépjárműveket. Hivatkozik arra, hogy a magyar nemzet ellenálló erejét lényegesen csökkenti, ha nem látja maga mellett német szövetségét. Végezetül leszögezi, hogy a Honvédség szilárdan, az utolsó emberig védelmezi hazáját, német szövetségben, de nem a németek segédcapataként. („*Zum Schluss darf ich wohl noch einmal ausdrücklich betonen, dass die ungarische Wehrmacht hart entschlossen ist, für die Verteidigung der Heimat bis zum letzten Mann in treuer Kameradschaft zu kämpfen, andererseits aber es nie hinnehmen wird, von deutscher Seite als eine Hilfsarmee zweiten Ranges, die bloss das Menschenmaterial zu stellen hätte, eingeschätzt und behandelt zu werden.*”)⁸⁹

A levél megtette hatását. Szeptember 20-án Nadas Lajos vezérkari ezredesnél, a Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályvezetőjénél megjelent Grolman vezérőrnagy, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport vezérkari főnöke, hogy tárgyalásokat folytasson „...az Erdély-i alárendeltségi viszonyok szabályozása tban. ...”. Nadas géptáviró útján

⁸⁵ Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke levele Heinz Guderian vezérezredesnek, az Oberkommando des Heeres vezérkari főnökének 1-4. oldal, valamint kísérőlevél Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornoknak, a Wehrmacht magyarországi meghatalmazott tábornokának (Intézkedések 204-208. o.).

⁸⁶ Intézkedések 218. o., a vonatkozó intézkedés száma; 726./Föv.hdm.-44.IX.20.

⁸⁷ Vörös János 85. sz. jegyzetben idézett levele, 4.o.

⁸⁸ Intézkedések 202. o., a vonatkozó intézkedés száma: 625/Föv.hdm.-44.IX.17.

⁸⁹ Vörös János 85. sz. jegyzetben idézett levele, 4-6.o.

érintkezésbe lépett Veressel.⁹⁰ Grolman azzal a javaslattal érkezett, hogy a 2. magyar hadseregpáncsnokság a Bihar-hegység tömbjétől nyugatra, a 6. német hadseregpáncsnokság attól keletre vegye át a hadműveletek irányítását és a seregtestek feletti páncsnoklást. Ez egyrészt Vörös fent vázolt elképzelése alól húzta volna ki a talajt, kizárva a IX. hadtest magasabb magyar páncsnoklás alá való visszavételét, másrészt Veress maga is úgy érezhette, alóla is kihúzzák a talajt, hiszen ez esetben a tordai csatát vívó II. hadtest is közvetlenül a 6. német hadseregpáncsnokság alárendeltségébe került volna.

Nem meglepő, hogy Veress azonnal ellent mondott Grolmannak. Nem bizonyítható, de mondatai alapján valószínűsíthető, hogy ismerte Vörös elképzeléseit. A géptáviratból az is kiderül, hogy már tudott Heszlényi József altábornagy, IV. hadtestpáncsnok 3. hadseregpáncsnokká történt kormányzói kinevezéséről. Azt az ellenjavallatot tette ugyanis, hogy a Bihar-hegységtől nyugatra a 3. magyar hadseregpáncsnokság vegye át a hadműveletek irányítását és a német-magyar csapatok feletti páncsnokságot, a 2. hadseregpáncsnokság pedig maradjon jelenlegi helyén. Annyi engedményt tett, hogy felajánlotta a vezetése alatt álló hadseregpáncsnokság ideiglenes (!) kikapcsolását a tordai csata harcászati vezetéséből. Hangsúlyozta viszont, hogy Grolman hivatkozása a német csapatok túlsúlyára nem helytálló, hiszen ahol a német csapatok vannak többségben, ott eleve egy német hadtestpáncsnokság (az LVII. páncélos-) irányítja a harcokat, ám ahol több a magyar alakulat, ott a II. magyar hadtest páncsnoksága. Veress kifejezésre juttatta, meglátása szerint a németek kifejezetten arra törekednek, hogy a magyar magasabb páncsnokságokat kiszorítsák a hadműveletek irányításából és a harcvezetésből, s hogy ez ellen a magyar katonai vezetésnek fel kell lépnie.

Nádas viszontválaszában Észak-Erdély megvédésének elsőbbségére hivatkozva elfogadásra javasolta Veressnek Grolman elképzelését, hiszen „...az egyensúlyt még nem veszítettük el mert a tordai német hadsereg psággal szemben Aradnál viszont magyar hadsereg pság fog működni.”⁹¹ Veress, nem értvén egyet Nádassal, géptávirón kérte, hogy Vörös még aznap személyesen fogadja. Vörös rövid géptáviratban jelezte Veressnek, maga sem ért teljesen egyet Grolman javaslatával: „...elvben semmit sem lehet engedni magyar ezredek jelenlegi és jövőbeni szempontjából. Itt magyar embernek kell vezetni a 2. hds-et...” A táviratban Vörös azt is jelezte, hogy várja Verest.⁹²

A hadseregpáncsnok rövid memorandummal érkezett a Honvéd Vezérkar főnökéhez, melyben kifejtette, hogy „...a pk-lási viszonyok újabb rendezésére adott tervvel nem tudok egyet érteni.” Taglalta, hogy a 2. hadsereg milyen érdemeket szerzett a szeptember 5. óta folyó harcokban, ide sorolva, hogy „...a Romániában lévő orosz erőket magára illetve D.Erdélybe vonta, az az eltérítette egy messzebb menő bekerítés lehetőségétől (Belgrádon át a nagy magyar alföld)”⁹³

Veressnek a szovjet főerők eltérítéséről tett megállapítása nem fogadható el teljes egészében. Igaz, hogy Malinovszkij marsall szeptember 5-én 90 fokos jobbfordulattal a

⁹⁰ Veress Lajos vezérezredes és Nádas Lajos ezredes üzenetváltása géptáviró útján (Intézkedések 218-224. o.)

⁹¹ Fenti üzenetváltás (Intézkedések 219-221. o.)

⁹² Fenti üzenetváltás (Intézkedések 223. o.)

⁹³ Veress Lajos vezérezredes 2. hadseregpáncsnok Vörös János vezérezredes vezérkarfőnökhöz írott, 955-/2.hds.I.a.44.IX.20. számú memorandumja (Intézkedések 224. o.)

2. Ukrán Front tekintélyes részét (a 6. gárda-harcoksihadsereget, a 7. gárdahadsereget és a 27. hadsereget) átvezényelte a Déli-Kárpátok hágóin, s igaz, hogy ezt nem kis mértékben a Dél-Erdélyben szorongatott 4. román hadsereg megsegítése érdekében tette. Ezt Veress jogosan tulajdonítja az általa vezetett hadsereg érdemének. Az viszont már enyhe túlzás, hogy ezzel megakadályozta volna a szovjet csapatok bekerítésre irányuló tevékenységét. A 2. Ukrán Front balszárnya (a 46. és az 53. hadsereg) ugyanis folytatta nyugati irányú előnyomulását a Havasalföldön, miközben a 3. Ukrán Front (bolgár és jugoszláv csapatokkal együtt) megkezdte a (szovjet terminológia szerint) belgrádi hadműveletet. A két szovjet hadsereg, átkelve a (dunai) Vaskapu-szoroson, szeptember utolsó harmadában már az Alföld déli és délkeleti szegélyén állt, s készült megindítani a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport főerőit, köztük a 2. magyar hadsereget bekerítő támadását a Tiszántúlon.

Memorandumában Veress kiemeli két szovjet hadsereg (a 6. gárda-harcoksihadsereg és a 27. hadsereg) megállítását a tordai csatában, s azt a megállapítást teszi, hogy a 2. magyar hadsereg ezzel megteremtette a lehetőséget egy „reményteljes ellentámadás megindításához.” Ez önmagában igaz volna, csak hogy a németek szeptember közepén még nem voltak abban a helyzetben, hogy erős ellentámadást indítva az arcvonalat a Kárpátok gerincevonalára tolják ki. Az erre vonatkozó, a „Cigánybáró” („der Zigeunerbaron”) hadművelet előkészítését elrendelő német parancs majd csak szeptember 30-án jelenik meg, október 12-ében jelölve meg a támadás kezdetét. Veress, megemlítve a németek részvételét a tordai csatában, szerepüket jelentéktelennek tünteti fel: „...ezek a német erők az eddigi harcokban lényegében nem vettek részt [...]. Az eddigi súlyos harcokat a vezetésem alatt álló magyar csapatok vívták meg...”⁹⁴ Ez sem teljesen helytálló.

Veress szerint a döntésnek a Mezőségben, a 2. hadsereg sávjában kell bekövetkeznie, nem az Alföld peremén, ott a VII. és IV. hadtestnek csupán halogató harcokat kell folytatnia, s fedeznie a Mezőségben támadó főerők jobbszárnyát. Úgy vélekedik, hogy a németek azért törekednek a két magyar hadtest feletti vezetés átvételére, mert nem akarják, hogy a sikert a magyar katonai vezetés könyvelhesse el. Ez a megállapítás sem állja meg a helyét. Egyrészt a német érdek ugyanaz volt, mint a magyar, tehát a 2. Ukrán Front visszaszorítása a Kárpátokon túlra, másrészt a rendelkezésre álló magyar erők még az arcvonalban lévő német seregtestek segítségével sem lettek volna képesek elérni a Kárpátokat, nem hogy önállóan. Veress (feltehetően elkeseredettségében) e pontban még önmagával is ellentmondásba keveredik, hiszen szeptember 8-án éppen ő volt az, aki az erőviszonyokat reálisan felmérve megállította a 2. hadsereg támadását.

Veress javaslatot is tett a vezetési struktúrára. A 2. hadseregparancsnokságot adott helyzetében javasolta meghagyni, megemlítve, hogy az az Armeegruppe Fretter-Pico létrehozásával már amúgy is német vezetés alá került. Ennek kivihetlensége esetére javasolta, hogy „...vonják ki a 2. magyar hds. összes magyar csapatait és váltsák fel német erőkkel.” Ez esetben vállalná a 2. hadsereg átszervezését és felkészítését további – a memorandumban jelzett támadó – hadműveletekre. Tisztában volt azonban e váltás kivitelezhetetlenségével, s ezt le is írta.

⁹⁴ Intézkedések 224. o.

Végezetül megszólalt belőle a sértett ember: „Ha a személyem iránti bizalmatlanság okozná a 2. magyar hds. pság-nak a harcászati vezetésből való kikapcsolását, származzék ez a szándék akár német akár magyar oldalról, akkor szívesen félreállok. [...] jelentésemet [...] kizárólag elsőrendű magyar érdekek megóvásából terjesztem elő.”⁹⁵

A Honvéd Vezérkar főnöke és a 2. hadsereg parancsnoka találkoztát követően Veress Lajos vezérezredes a helyén maradt, s a 2. hadseregparancsnokság is megőrizte szerepét a hadműveletek irányításában illetve a harcvezetésben, legalábbis október 20-áig. Igaz, mint fentebb láttuk, a VII. hadtest átkerült a 2. hadseregtől a megalakítás alatt álló 3. hadsereghez, így a 2. hadseregnél csak a II. hadtest maradt.

Hogy Grolman szándéka komoly volt, bizonyítja a hadseregcsoporthoz szeptember 20-i napijelentése, ahol a 2. hadseregparancsnokság alárendeltségében a VII. és a IV. (!) hadtest szerepel, a két hadtest aznapi harctevékenységeivel, Arad és Lippa megnevezésével, ugyanakkor nem szerepel az addig minden nap előfordult II. hadtest. E jelentés így a valóságban a már alakulóban lévő 3. hadseregparancsnokságra vonatkozik.⁹⁶

A Honvéd Vezérkar főnöke csatát nyert, de hadjáratot vesztett a német katonai vezetéssel szemben. Szeptember 20-án intézkedett ugyan a 3. magyar hadseregparancsnokság megalakítására,⁹⁷ de ugyanezen intézkedésében alá is rendelte azt a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz parancsnokságának.⁹⁸ A hadművelési osztály aznapi összefoglalójában olvasható is a rezignált megállapítás, hogy „Ezzel a magyar kir. honvéd vezérkar főnökének a D.Erdély-i határok mentén folyó hdm-ekben való közvetlen harcászati és hadászati befolyása lényegében megszűnt és a vezetés a mai nappal teljesen a német felső vezetés kezébe ment át.” Az összefoglaló, mintegy öngigazolással, megállapítja, hogy a román átállás óta eltelt négy hétben a Honvéd Vezérkar milyen jól irányította a hadműveleteket, s ennek alátámasztására öt eredményt sorol fel: a kezdeményezés megragadása, a határ mentén felvonult román erők megverése, a harcok színterének eltolása az ellenség földjére, a magyar terület megvédelme a román határátlépésektől, valamint idő biztosítása komolyabb harcértékű csapatok felvonulásához.⁹⁹

Figyelmesebben megnézve látható, hogy az elkeseredés szülte ezek papírra vetését. A második állítás önmagában igaz, de mind a 2. hadsereg szeptember 5-i, mind a IV. hadtest szeptember 13-i támadása vonatkozásában csak a szovjet csapatok beérkezéséig. Ez az, ami az elsőt is megkérdőjelezi: szó sem volt a kezdeményezés átvételéről, legfeljebb a románok meglepéséről és a védelem arcvonalának előbbreviteléről. A harmadik sem állja meg a helyét, csupán részlegesen, például Torda térségében igaz, de nem a szeptember 7-től kiürített Székelyföldön. A negyedik állítás is csak részszigazság: megáll az augusztus 25-ével kezdődött kisebb román betörésekre, de mit szóljon például az a sósmezői lakos, akinek faluját augusztus 27-én egyszer s mindenkorra elfoglalták a

⁹⁵ Intézkedések 224. o.

⁹⁶ KTB 895. tekercs, 7208580. felvétel.

⁹⁷ Intézkedések 218., 225. o., a vonatkozó intézkedés száma: 726./Föv.hdm.-44.IX.20. Megjegyzendő, hogy *Jakus János* disszertációjában szeptember 19-ére teszi a 3. hadseregparancsnokság megalakulását.

⁹⁸ Intézkedések 225. o.

⁹⁹ Intézkedések 225. o.

szovjet csapatok? Az ötödik állítás hasonlóan részgazság csupán. Ahhoz a magyar csapatok valóban időt és lehetőséget teremtettek, hogy a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport maradványai visszavonulhassanak Magyarországra, s hogy más hadszínterekről német parancsnokságokat és seregtesteket csoportosíthassanak át. Mire azonban az első komolyabb német támadás, a „Cigánybáró” megindulhatott volna, már késő volt.

Szeptember 24-én Greiffenberg-től távirat érkezett a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnokságára, amely szerint az Észak-Erdélyben német alárendeltségben harcoló három magyar seregtest egy héttel korábban a magyar vezérkarfőnök által elrendelt átszervezése és a IX. hadtest kötelékében történő összevonása egyelőre elmarad. Hosszabb távon esetleg lehet szó róla, de csak a 27. könnyűhadosztály és a 9. határvadászdandár vonatkozásában, a Székely Határvédelmi Erőket illetően nem.¹⁰⁰

A hadműveleti vezetés, legalábbis a legfelsőbb szinten, szeptember utolsó harmadára átment német kézbe. Láthattuk, hogy ennek megtörténtét a Honvéd Vezérkar és Veress vezérezredes (kellő rezignáltsággal) meg is állapította. A parancsnoklási viszonyok alakulását, a 2. hadsereg szervezetének ettől el nem választható változásait a továbbiakban ezért a német parancsnoklási viszonyokat is leíró következő fejezetben mutatjuk be. Szintúgy a magasabb parancsnokságok közötti sávhatárok alakulását is, tekintettel arra, hogy szabályzásukban a német vezetésnek meghatározó szerepe volt.

Az új német-magyar arcvonal kialakítása a Keleti-Kárpátokban.

A 2. és 3. Ukrán Front 1944. augusztus 20-án indított Iași-Chisinau-i hadművelete és a három nappal később bekövetkezett román átállás olyan katasztrófát eredményezett a német szárazföldi haderő számára, amely nagyságrendjében – megítélésünk szerint – a Sztálingrád, Kurszk, vagy El-Alamein nevével fémjelzett vereségekhez mérhető. Ennek politikai és hadászati következményeivel az I. részben foglalkoztunk. Úgy véljük, az augusztus utolsó harmadában román területen történtek részletes hadműveleti és harcászati leírása sem tartozik e tanulmány keretébe, itt elégséges összefoglalásuk. A részletes feldolgozást onnan és attól célszerű kezdenünk, ahol és amikor a visszavonuló német csapatöredékek átlépték az akkori magyar-román határt.

A Hans Friessner vezérezredes vezette Dél-Ukrajna Hadseregcsoport (Heeresgruppe Südukraine) a szovjet hadművelet megindításakor két német és két román hadseregből állt. Az Otto Wöhler német gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt álló seregcsoport (Armeegruppe Wöhler) a 8. német és a 4. román hadseregből, a Petre Dumitrescu román vezérezredes vezette seregcsoport (Armeegruppe Dumitrescu) a 6. német és a 3. román hadseregből állt. A hadseregek északról délre a következőképpen helyezkedtek el: a 8. német hadsereg Észak-Moldvában állt arccal északkeletnek, a 4. román hadsereg a Szeret és a Prut folyók között állt arccal északnak, a 6. német hadsereg a Prut és a Dnyeszter között arccal északnak, majd a Dnyeszter mentén Tyiraszpolig arccal északkeletnek, a 3. román hadsereg pedig Tyiraszpoltól a Dnyeszter torkolatáig, arccal északkeletnek. A hadseregcsoport kötelékébe 17 hadtestparancsnokság (10 német és 7

¹⁰⁰ KTB 895. tekercs, 7208619. felvétel, a vonatkozó intézkedés száma: H.Gr. Süd Ia Nr. 3680/44 g.Kdos.

román), ezen belül 49 hadosztály (25 német, 23 román és 1 szlovák) és 5 román dandár tartozott. A hadosztályok közül 3 volt páncélos.¹⁰¹

A Dumitrescu-seregcsoportot Friessner a hadihelyzet nyomán augusztus 22-én feloszlatta. A hadseregcsoport napijelentésében ezt igyekeztek diplomatikusan megfogalmazni: a 6. német hadseregparancsnokságot a hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe helyezték („AOK 6: der H.Gr. unmittelbar unterstellt”).¹⁰²

Augusztus 20 – szeptember 5. között a hadseregcsoport összesítése szerint elveszett 5 hadtesttörzs és 18 hadosztály: „Verloren sind 5 Korpsstabe (IV., VII., XXX., XXXIV., und LII. A.K.) und 18 Divisionen (9., 15., 62., 79., 106., 161., 257., 258., 282., 294., 302., 306., 320., 335., 370., 376. und 384. I.D. sowie die 153. F.A.D.).”. További két hadosztály vesztette el állományának nagy részét: „Ausserdem sind von der 10. Pz.Gren.Div. und der 13. Pz.Div. noch hoch geringe Teile vorhanden.”¹⁰³ Némelyikükkel később újra találkozhatunk, de ezek már újjászervezett parancsnokságok és seregtestek voltak.

Az augusztus 23-át követő visszavonulás során a szervezetszerű kötelékek az esetek nagyobb részében felbomlottak, hadosztályok és dandárok részeitől, vagy több seregtest összeverődött részeitől (legtöbbször alkalmi) harccsoportok alakultak, amelyeket a napijelentések a parancsnok nevével említettek. Ez az erdélyi harcok, illetve a tordai csata leírásánál is lényeges, ugyanis egyrészt a német parancsnoklási struktúrában később is kimutatható ez a gyakorlat, másrészt a magyar területre behátráló német kötelékek többsége is ilyen volt. Példa erre a Gruppe Abraham (Abraham-csoport), amely az Ojtozi-szorosba vonult vissza Moldvából és megnevezését Erich Abraham altábornagyról, a 76. német gyaloghadosztály parancsnokáról nyerte.¹⁰⁴

Augusztus 23-24-én visszavonuló német csapatok még nem érkeztek a magyar határra, a német vezetés ekkor még Moldvában és a Havasalföldön akarta a helyzetet stabilizálni, annak ellenére, hogy a német és román szárazföldi csapatok közötti ellenségeskedés már 24-én kirobbant: északon, a 8. német hadsereg 3. hegyivadász-hadosztályának arcvonalán a 3. román határőrezred megtámadta a 138. német hegyivadászrezdet. Erről a német, szovjet és román források egyaránt beszámolnak.¹⁰⁵

Augusztus 23-án Friessner módosította a 6. hadsereg és a Wöhler-seregcsoport közötti sávhatárt a Iași keleti szegélye (a 6. hadsereg számára kizárva) – Vasluiui (bezárva) – Gabesti (bezárva) – Odobesti (bezárva) vonalra. Ezzel az intézkedéssel a hadseregcsoport parancsnoka „csak” a rohamosan romló hadihelyzetre reagált, a már

¹⁰¹ Kurt Mehner: Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939-1945. Osnabrück, 1984. (a továbbiakban: KM) X. 458-459., 506-507.o.

¹⁰² KTB 895. tekercs, 7208164., 7208179. felvétel; a vonatkozó parancs száma: H.Gr. Südukraine Ia. Nr. 3223/44 g.Kdos.

¹⁰³ KTB 895. tekercs, 7208454. felvétel; a vonatkozó dokumentum száma: H.Gr. Südukraine Ia. Nr. 3388/44 g.Kdos.

¹⁰⁴ KM X. 517.o.; KTB 895. tekercs, 7208213. felvétel.

¹⁰⁵ KTB 895. tekercs, 7208191. felvétel; Zaharov 112.o.; AR 72.o.; RO 28.o. Megjegyzendő, hogy ez utóbbi forrás általában az ellenségeskedés kirobbanásáról ír a német és a román csapatok között, nem csupán egy helyen lezajlott román támadásról.

folyamatban lévő román átállásról még nem bírt tudomással. Az első hír, mint láttuk, parancsnokságához csak 23-án este 20.30-kor érkezett a bukaresti történésekről.¹⁰⁶

A 2. Ukrán Front jobbszárnya gyorsan közeledett a Keleti-Kárpátokhoz. 24-én a 7. gárdahadsereg elfoglalta Bákót (Bacau), a 40. hadsereg Németvásárt (Tirgu Neamt). Utóbbi már közvetlenül a hegyek lábánál fekszik. A Kárpátokba felvezető Beszterce völgyében azonban Karácsonkő (Piatra Neamt) alatt 10 km-re a Kirchner-csoport (Friedrich Kirchner páncélostábornok, az LVII. német páncélos hadtest parancsnoka irányítása alatt a 46. gyaloghadosztály részei) hevenyészett állásaiban elakadt.¹⁰⁷

Augusztus 24-én a Honvéd Vezérkarnak német részről jelezték, hogy a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoksága magyar területre fog települni. Hogy hová, azt a Vezérkar sem tudta: „Az új törzsszállás helye még nem ismeretes.” Az előkészítő részleg még aznap belépett Magyarországra. Greiffenberg vezérkari főnöke, Jessel vezérkari ezredes azt is jelezte, hogy az előkészítő törzssel együtt németekhez hú román tisztek is megkísérelték a határ átlépését. László Dezső altábornagy, a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese a román tisztek belépésének engedélyezését megtagadta.¹⁰⁸

24-én a 8. német hadseregpáncsnokság megkezdte áttelepülését Kománfalváról (Comanesti) a Gyimesi-szoroson át Csíkszeredára (Miercurea Ciuc). Az első visszavonuló német katonák ezzel, egy nappal a román átállás után, átlépték a magyar határt. A hadseregcsoport hadinaplójában a Kirchner-csoport harcálláspontjaként Bistrita szerepel, amely nem azonos az észak-erdélyi Beszterccel, ez egy kistelepülés a Beszterce folyó völgyében, Karácsonkőtől néhány km-rel feljebb, még román területen.¹⁰⁹

Bár az előző nap Bukarestben történtek, illetve az aznapi események egyértelművé tették a román csapatok kiválását a közös arcvonalból, Friessner 24-én külön is intézkedett a 3. és 4. román hadseregpáncsnokság, valamint az azok alárendeltségébe tartozó román seregtestek kiléptetésére a német hadseregcsoport kötelékéből.¹¹⁰

25-én az Abraham-csoport Aknavásáron (Tirgu Ocna) keresztül behátrált az Ojtozi-szoros román oldali felvezető ágába.¹¹¹ Egyes részei nem ide fordultak be, hanem feljebb menve a Tatros (Trotus) völgyében Dormánfalvánál (Darmanesti) az Úz (Uzul), Kománfalvánál (Comanesti) pedig a Csobányos (Ciobanus) völgyébe. A Magyarországra való visszavonulást előkészítő tiszti járőrök az Úz völgyében még aznap átlépték a határt.¹¹²

25-én a 7. szovjet gárdahadsereg elérte a Kárpátok keleti lábait. Moinești és Aknavásár között van egy hosszúkás előhegy, ami északkeleten párhuzamos a Tatrossal.

¹⁰⁶ A sávhatárra vonatkozóan: KTB 895. tekercs, 7208344. felvétel; az első hírre vonatkozóan: KTB 895. tekercs, 7208187. felvétel.

¹⁰⁷ KTB 895. tekercs, 7208190-7208192. felvétel; AR 63.o.

¹⁰⁸ A Honvéd Vezérkar hadműveleti osztály összefoglalója az 1944. augusztus 23-25-i intézkedésekről 3.o. (Intézkedések 167. o.)

¹⁰⁹ KTB 895. tekercs, 7208192. felvétel.

¹¹⁰ KTB 895. tekercs, 7208192. felvétel.

¹¹¹ KTB 895. tekercs, 7208203. felvétel.

¹¹² *Sylvester Lajos: Úz-völgyi hegyomlás-IV. (Új Magyarország, 1994. augusztus 22-27.; a továbbiakban Sylvester)* augusztus 26. 12.o. Megjegyzendő, hogy hasonló címen a szerző könyvet is megjelentetett (Sepsiszentgyörgy, 1996), de az már ezen munka kéziratának lezárása után jelent meg.

Az Abraham-csoport utóvédei ott egy napig képesek voltak védeni a két várost, és ezzel megakadályozták a szovjet csapatok behatolását a Tatros völgyébe. A fenti három szoros a Tatros jobb oldalágainak egy-egy völgyét jelenti, amelyek átvezetnek Magyarországra.

A szovjet behatolási kísérlet az Ojtozi-szorosba, vagyis a Tatros folyás szerinti legalsó jobb oldalvölgyébe, a 25-i német napijelentésekben tűnik fel: „*Entlang des Ojtoz-Tales führte der Russe [...] starke Angriffe.*”¹¹³ A szovjet támadás erejét mutatja, hogy Aknavásár keleti szomszédja, Onesti, a későbbi Ghiurghiu Dej délután elesett.¹¹⁴

Augusztus 25-én a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozó Ojtozi-szoroson keresztül beérkezett Sepsiszentgyörgyre, ahol 18 órákor ideiglenes harcálláspontot foglalt.¹¹⁵ Másnap áttelepült Sepsibodokra (9 km-re északra Sepsiszentgyörgytől), ott rendezték be a hadseregcsoporthoz tartozó szállását, mivel Sepsiszentgyörgy túl közel feküdt az akkori magyar-román határhoz, s a román határőrcsapatok betörései már akkor megkezdődtek.¹¹⁶

31-én Romániából áttelepült Debrecenbe a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozó vasúti szállításokat koordináló törzs (Gen. des Transportwesens Südukraine), s még aznap átvette a Tiszától keletre húzódó összes vasútvonal feletti irányítást. Ugyanezen a napon a (29-i) szlovákiai felkelés hatására az észak-magyarországi vasútvonalak irányítása az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz hasonló törzsének kezébe ment át.¹¹⁷

Nem csupán Románia felől érkeztek német csapatok Erdélybe. A 4. német hegyi-hadosztályt, amelynek felváltását az arcvonalban előző nap a 2. magyar hegyidandár befejezte, augusztus 24-én kivonták az 1. magyar hadsereg balszárnyán harcoló XLIX. német hadtest kötelékéből és intézkedtek Romániába történő átirányításáról vasúti szállítással.¹¹⁸ A hadosztály a hadiesemények alakulása folytán nem Romániába érkezett, hanem 27-én belépett a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz közvetlen alárendeltségébe, amely azt tervezte, hogy a hadosztályt Sepsiszentgyörgy térségében gyülekezteti, megerősíti tíz rohamlőveggel és két légvédelmi tüzérszattal, majd beveti Brassó körzete és a Tömösi-hágó (Predeal) birtokbavételére.¹¹⁹ Az Ojtozi-szoros térségében és attól északra kialakult helyzet miatt azonban az addig beérkezett 4 zászlóaljából hármat a Gyimesi- és a Békás-, egyet az Ojtozi-szoroshoz vezényeltek.¹²⁰ A hadosztály 29-én az LVII. német páncélos-hadtest alárendeltségébe lépett.¹²¹

A Tömösi-hágó birtoklása fontosabb volt a német hadvezetés számára bármely más hágónál a Déli-Kárpátokban, mivel Bukarestből és Ploiestiből ez volt a legrövidebb átjáró Erdélybe (Brassóba), Bukarest és Ploiesti térségében pedig ekkor még jelentős német alakulatok voltak. Visszavonulási útvonaluk csak a Tömösi-hágón keresztül

¹¹³ KTB 895. tekercs, 7208374. felvétel; AR 63.o.

¹¹⁴ KTB 895. tekercs, 7208203. felvétel.

¹¹⁵ KTB 895. tekercs, 7208272. felvétel; Tájékoztatók 494/b. o.

¹¹⁶ KTB 895. tekercs, 7208376. felvétel.

¹¹⁷ Kszv. napló 3533.o.

¹¹⁸ Tájékoztatók 488., 490/b. o.

¹¹⁹ KTB 895. tekercs, 7208221. felvétel.

¹²⁰ KTB 895. tekercs, 7208228. felvétel.

¹²¹ KTB 895. tekercs, 7208232. felvétel.

vezethetett. Fontos volt a Bodza-szoros birtoklása is, mivel a foksányi-kapu felől ez volt a legegyszerűbb, Bukarest térségét elkerülő átjáró. A 4. hegyihadosztály egy részét, a Tömösi-hágóban zajló harcokkal párhuzamosan, itt tervezték bevetni. 28-ára virradóra Friessner kivonta a LXXII. különleges rendeltetésű hadtest parancsnokságát a 6. hadseregből, s megbízta a Bodza-szoros visszafoglalásával, illetve tartásával, s alárendeltségébe utalta a hadosztályt.¹²² Mint láttuk, ezt az intézkedést még aznap megváltoztatták.

Augusztus 26-án újabb német harccsoport, a 46. gyaloghadosztály és egy műszaki zászlóalj részeiből szervezett Gruppe Festner érkezett meg a határra a Csobányos völgyében. A csoport a 8. hadseregbe tartozott. Hadtestbe (aznap) nem osztották be.¹²³ 30-án a csoport egy másik része a Gyimesi-szorosban érkezett meg a határra.¹²⁴

26-án az 1. hegyihadosztály is beérkezett. Sepsiszentgyörgyön megkezdtek szerelvényeinek kirakását.¹²⁵ 27-től megkezdődött a 97. vadászadosztály Erdélybe szállítása, vasúton. Még aznap a 8. hadseregpáncélos alárendeltségébe léptették.¹²⁶ A 8. hadseregpáncélos alárendeltségébe léptették a Brandenburg ezredet is, amelynek egy zászlóalja légi szállítással 28-án érkezett Szászrégenbe.¹²⁷

Mivel a Moldvából visszavonuló 8. német hadsereg alárendeltségi viszonyai is kaotikusak voltak, kimutatható a törekvés a lehetőség szerinti rendezésre. Augusztus 27-én a hadseregcsoport vezérkari főnöke a német Abraham-csoportot és Festner-csoportot az LVII. páncélos hadtest-parancsnokság alárendeltségébe léptette.¹²⁸

Ezzel a Székelyföld keleti szegélyén álló német csapatok, nevezetesen a karácsonkői (Piatra Neamt) hídfőt védő Kirchner-csoport, a Csobányos völgyébe visszavonult Festner-csoport, valamint az Úz völgyét és az Ojtozi-szorost védő Abraham-csoport a Békás-szorostól (annak előterétől) az Ojtozi-szorosig egy hadtest kötelékébe kerültek. Másnap, mint láttuk, az ugyanott harcoló magyar csapatokat összefogó IX. magyar hadtestparancsnokság is a 8. német hadseregpáncélos alárendeltségébe lépett.

A Kirchner-csoporttól, pontosabban a 46. gyaloghadosztálytól (parancsnoka augusztus 26-tól Erich Reuter ezredes, hiszen Friedrich Kirchner páncélostábornok a hadtest védőszakaszának kiterjesztése folytán egyre kevésbé „ért rá” csak a hídfő védelmének irányítására, s a vezetési viszonyok bizonyos fokú konszolidálódásával egyre inkább ismét hadtestparancsnokként funkcionálhatott) északra a Tölgyesi-szoros előterébe újabb német harccsoport, s vele egy újabb német hadtestparancsnokság, a XVII. érkezett be. E csoport augusztus 27-én a Hangul – Piripig terepszakasza vonult vissza. Hangul a Békás-tó partján, Piripig a Németvásárt (Tirgu Neamt) a Beszterce völgyével összekötő úton, a Stinisoara-hegység egyetlen átjárójának keleti feljében

¹²² KTB 895. tekercs, 7208228. felvétel.

¹²³ KTB 895. tekercs, 7208208. felvétel. Megjegyzendő, hogy itt Gruppe Fessner olvasható, de ez valószínűleg elírás, mivel a további felvételeken Gruppe Festner található.

¹²⁴ KTB 895. tekercs, 7208224-7208225. felvétel.

¹²⁵ KTB 895. tekercs, 7208211. felvétel.

¹²⁶ KTB 895. tekercs, 7208214. felvétel.

¹²⁷ KTB 895. tekercs, 7208228-7208229. felvétel.

¹²⁸ KTB 895. tekercs, 7208214. felvétel.

fekszik. A csoport védte területen, a Békás-tó északi csücskénél folyik a tóba a Beszterce és a Kis-Beszterce. Előbbi völgyében Vatra Dorneire lehet eljutni, utóbbi felvezet a Tölgyesi-szorosba. A XVII. hadtestparancsnokság átvette az irányítást e területen.¹²⁹

Vatra Dornei felett, a Borgói-hágó keleti bejáratánál található Kosna (Cosna), akkor határfalu, magyar területen. A Székelyföldet Észak-Erdélytől elválasztó szűkület északkeleti felét a településről kosnai-nyaknak is nevezték. A XVII. hadtestparancsnokság 27-én a kosnai-nyak területén is átvette a védelem irányítását.¹³⁰ Láttuk, hogy a következő napokban az e térségben álló magyar csapatok is a XVII. hadtestparancsnokság alárendeltségébe léptek. A két német hadtest közötti sávhatárt 27-én még nem jelölték ki.¹³¹ Ezzel a parancsnoklási viszonyokat tekintve a Székelyföld és Észak-Erdély keleti szegélyén kialakult a német front. A legészakibb észak-erdélyi kárpáti átjáró, a Borsai-szoros ugyanis Moldva felől szintén Vatra Dornei felől közelíthető meg. A Borsai-szorosostól északra a Máramarosi-havasok 2000 métert ostromló csúcsaikkal csapattestek számára járhatatlanok, a hegység északnyugati csücskénél pedig, az Árpád-vonalra támaszkodva, már az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozó 1. magyar hadsereg védett. Északon a román átállás nem érezte közvetlenül hatását, az arcvonal augusztus/szeptember fordulóján viszonylag stabil volt.¹³²

Augusztus 27-én újabb német vezetési szerv jött létre Erdélyben. Arthur Phleps SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS-táviratban jelezte a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz parancsnokságának, hogy Hitler őt nevezte ki Erdély teljhatalmú tábornokává („... *er zum bevollm. General für Siebenbürgen ernannt sei...*”), s hogy aznap meg is érkezik. Phleps kérte az Erdélybe vasúti szállítás alatt álló 4. német hegyihadosztály feletti rendelkezést is, hogy bevehesse a Tömösi-szoros elfoglalására.¹³³

Friessnert és törzsét meglepte a kinevezés. Nem tudták, hogy Phleps milyen helyet foglal majd el a parancsnoklási struktúrában. Érintkezésbe léptek az OKH-val, ahol először nem tudtak Phleps kinevezéséről, majd négy óra múltán visszajelezték, hogy azt Himmler kérésére a Führer valóban megtette, s hogy az SS-tábornok a hadseregcsoporthoz parancsnokságának lesz alárendelve („*Es sei aber selbstverständlich, dass er der H.Gr. unterstellt wurde.*”).¹³⁴

Phleps személyének kiválasztása nem volt véletlen. Erdélyi születésű lévén tisztában volt a helyi viszonyokkal, aminek jelentőséget tulajdonítottak az augusztus 27-én még remélt román politikai viszontfordulat elérésében. Az első világháborút k. und. k.

¹²⁹ Tájékoztatók 496/b. o.; KM X. 482., 485.o. Megjegyzendő, hogy a magyar forrásban egy helyütt XLII. német hadtest olvasható. Ez nyilvánvalóan elírás, s a XVII. hadtestet jelenti. XLII. hadtest a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozott.

¹³⁰ Tájékoztatók 496/b. o.

¹³¹ KTB 895. tekercs, 7208222. felvétel.

¹³² KD II. 254.o.

¹³³ KTB 895. tekercs, 7208222. felvétel; a vonatkozó távirat száma: H.Gr. Südukraine Ia Nr. 3280/44 g.Kdos.

¹³⁴ KTB 895. tekercs, 7208222. felvétel.

vezérkari őrnagyként fejezte be, majd 1941-ig szolgált a román hadseregben, ahol a hadosztálytábornoki rendfokozatig és a hadiakadémia-parancsnokságig vitte. Az is kiválasztása mellett szólt, hogy gyakorlatot szerzett a hegyes terepen, irreguláris alakulatok ellen vívott harcokban és az önkéntes alakulatok szervezésében. 1943. április 21. óta ő volt a (mostari) V. SS-hegyihadtest parancsnoka. Irányította a partizánok elleni harcot Bosznia-Hercegovinában, s felügyeletével szervezték meg a horvát-bosnyák legénységű 13. „Handschar”, illetve az albán legénységű 21. „Skandarbeg” SS-hegyihadosztályt.

Himmler négy dologgal számolhatott. Egyrészt azzal, hogy Erdélyben a német vonalak mögött partizán-tevékenység kezdődhet, másrészt, hogy román önkéntes alakulatok szervezésére kerül sor. Harmadrészt eleve számolt ezzel az erdélyi szászok és a népi németek (Volksdeutschen) vonatkozásában. Negyedrész az is eszébe juthatott, hogy Phlepsnek 1943 szeptemberében három olasz század szétverése árán sikerült a Dubrovnik környéki olasz alakulatokat „visszatérítenie” Mussolini hűségére. Hasonló jellegű akciókkal a dél-erdélyi román csapatoknál ugyancsak számolhatott.¹³⁵

Augusztus 28-án Phleps Szovátán jelentkezett Friessnernél („... *meldet sich beim Oberbefehlshaber.*”). A hadseregsóport parancsnokát ez az aktus nyugtatta meg végleg Phleps parancsnoklási struktúrában elfoglalt helyét illetően. Friessner a Barcaság és az onnan a Regátba vezető két hágó, a Tömösi-hágó és a Bodza-hágó visszafoglalásával bízta meg az SS-tábornokot, s rendelkezésére bocsátotta a LXXII. különleges rendeltetésű (zur besonderen Verwendung) hadtesttörzset. A Phleps által kért 4. hegyihadosztályt azonban már elindították a Székelyföld keleti szegélyére. Ugyanezen a napon a hadseregsóport értesítést kapott, hogy a 8. SS-lovashadosztályt Budapest térségéből Erdélybe vezényelték, a Phleps által megalakítandó harccsoport kötelékébe.¹³⁶ Ezzel kialakultak a Gruppe Siebenbürgen (Erdély-csoport) keretei. A LXXII. hadtesttörzs, amely két nappal korábban még a foksányi-kapu délkeleti szektorának védelmét kapta feladatul a Bodza és a Szeret összefolyásától Brailáig, 28-án érkezett be Sepsiszentgyörgyre.¹³⁷ A 8. SS-lovas- hadosztály első vasúti szerelvényei szeptember 2-án rakodtak ki.¹³⁸ A támadás a Tömösi- és a Bodza-szoros birtokba vételére így augusztus végén elmaradt.

Augusztus 27-én a Honvéd Vezérkar javasolta a Dél-Ukrajna Hadseregsóport törzsszállásának áthelyezését Sepsibodokról Szovátára. A javaslat elfogadását követően a parancsnokság 27-én 24,00 órától ideiglenesen Csíkmadarasra (Madaras), 28-án déltől Szovátára (Sovata) tette át székhelyét.¹³⁹

¹³⁵ KD II. 255.o.; *E-G. Krätschmer*: Die Ritterkreuzträger der Waffen-SS. Preussisch Oldendorf, 1982. 3. kiadás, 509-512.o.; *K. G. Kliemann*: Die Waffen-SS. Eine dokumentation. Osnabrück, 1965. 229.o.

¹³⁶ KTB 895. tekercs, 7208229. felvétel; a LXXII. hadtest törzsének rendelkezésre bocsátásáról intézkedő parancs száma H.Gr. Südukraine Ia Nr. 3294/44. g.Kdos; a 8. SS-lovashadosztály átvezényléséé 3310/44. g.Kdos.37/ KM-X. 478.p.; KTB 895. tekercs, 7208229. felvétel. A rendelkezésemre álló német forrásanyagban nem találtam arra vonatkozó utalást, hogy augusztus 28-án hol volt a LXXII. hadtest szervezetszerű parancsnoka, Sigismund von Förster gyalogsági tábornok. Arra viszont igen, hogy helyét megbízott parancsnokként szeptemberben (pontos nap megadása nélkül) Georg Zwade vezérőrnagy vette át.

¹³⁷ KTB 895. tekercs, 7208225. felvétel.

¹³⁸ KTB 895. tekercs, 7208265. felvétel.

¹³⁹ KTB 895. tekercs, 7208223. felvétel.

28-án változott a két német hadsereg parancsnokságának harcálláspontja is. A 8. hadseregé Maroshévízre (Toplita) tette át székhelyét, a 6. hadseregé Calvinira.¹⁴⁰ Ezen a napon helyezte át törzsszállását az LVII. páncéloshadtest parancsnoksága is Csíkszeredára (Miercurea-Ciuc).¹⁴¹ A 6. hadsereg parancsnoksága sem sokáig maradt a Kárpátok déli oldalán. Egy nap után a biztonságosabb Sepsibesenyőre (Padureni) költözött át. Ezzel mindhárom német főbb hadműveleti vezetési szerv (a hadseregcsoporté, illetve a 6. és 8. hadseregé) magyar területre került.¹⁴² A negyedik, a mögöttes hadműveleti terület parancsnoka (Befehlshaber des rückwärtigen Operationsgebiets), aki nem hadműveleti irányító szerv volt, 31-én jött át Magyarországra, Szászrégenre (Reghin)¹⁴³

A 6. hadseregparancsnokság harcálláspontja a továbbiakban naponta változott. Augusztus 30-án Maksára (Moacsa), 31-én Málnásra (Malnas), szeptember 1-én Málnásfürdőre (Malnas Bai) szeptember 2-án Máréfalvára (Satu Mare; nem azonos Szatmárnémetivel) települt át.¹⁴⁴

Augusztus 28-án újabb hadosztály érkezett vissza a Regátból. Azonnal hátravonták és Csikbánfalva (Bancu) – Csikmenaság (Armaseni) körzetében gyülekeztették, azzal a céllal, hogy bevonják az új védővonal kiépítésébe.¹⁴⁵ Az 1. szlovák gyaloghadosztályt az eredeti szándékoktól eltérően a szlovákiai felkelés 29-i kirobbanását követően a németek lefegyverezték. Az erre vonatkozó parancs 31-én kelt.¹⁴⁶ Magukat népi németeknek valló tagjait szeptember 4-én újra felfegyverezték, belőlük egy zászlóalj alakítottak, s átadták az Erdély-csoportnak.¹⁴⁷ A többieket hátraszállították, s később a Margit-vonal Balaton – Érd szakaszának kiépítésére alkalmazták, mint 1. szlovák műszakihadosztályt. Az erre vonatkozó intézkedést szeptember 19-én adták ki.¹⁴⁸

Más nemzet katonái is voltak Erdélyben. A 3. német hegyihadosztály kötelékében harcolt egy spanyol önkéntes század, amit október 8-án vontak ki az arcvonalból.¹⁴⁹

Augusztus 29-én érkezett Mádéfalvára és lépett a 8. hadsereg alárendeltségébe a 278. német rohamlövegosztály,¹⁵⁰ valamint Szászrégenre a Brandenburg hadosztály 4. ezrede.¹⁵¹ E napon kapott értesítést a hadseregcsoport parancsnoksága, hogy a 75.

¹⁴⁰ KTB 895. tekercs, 7208225. felvétel

¹⁴¹ KTB 895. tekercs, 7208382., 7208393. felvétel.

¹⁴² KTB 895. tekercs, 7208400. felvétel.

¹⁴³ KTB 895. tekercs, 7208413. felvétel.

¹⁴⁴ VIII.30-ra vonatkozóan: KTB 895. tekercs, 7208407. felvétel; VIII.31-re vonatkozóan: KTB 895. tekercs, 7208413. felvétel; IX.1-re vonatkozóan: KTB 895. tekercs, 7208421. felvétel; IX.2-re vonatkozóan: KTB 895. tekercs, 7208425. felvétel.

¹⁴⁵ KTB 895. tekercs, 7208225. felvétel.

¹⁴⁶ KTB 895. tekercs, 7208279., 7208417-7208418. felvétel.

¹⁴⁷ KTB 895. tekercs, 7208577. felvétel.

¹⁴⁸ KTB 895. tekercs, 7208279-7208280. felvétel.

¹⁴⁹ KTB 895. tekercs, 7209005. felvétel.

¹⁵⁰ KTB 895. tekercs, 7208236. felvétel.

¹⁵¹ KTB 895. tekercs, 7208234. felvétel.

gyaloghadosztályt átvezénylik az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporttól.¹⁵² Ez a hadosztály szeptember 2-án lépett a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport alárendeltségébe.¹⁵³

Augusztus 29-én módosult a Dél-Ukrajna és az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport közötti sávhatár. Az újat az OKH a Csernovic – Kutu – Máramarossziget (Sighetu Marmatiei) – Nagykároly (Carei) – Debrecen – Szolnok vonalon húzta meg, valamennyi helységgel a Dél-Ukrajna Hadseregcsoportnak bezárva.¹⁵⁴ Emiatt aznap Friessner is új sávhatárt jelölt ki a 6. és a 8. hadsereg között, mely így alakult: Ramnicul Sarat (Moldva; a 6. hadsereg számára bezárva) – Zabola (Zabala, a 8. hadsereg számára bezárva) – Sepsibükszád (Bixad, a 8. hadsereg számára bezárva) – Parajd (Praid) északkelet 15 km, 1476-os magaslat – Marosoroszfalu (Rusii-Munti, a 8. hadsereg számára bezárva) – Beszterce (Bistrita, a 8. hadsereg számára bezárva) – Bethlen (Beclean, a 6. hadsereg számára bezárva) – Dész (Dej, a 6. hadsereg számára bezárva) – Zilah (Zilau, a 6. hadsereg számára bezárva).¹⁵⁵

Friessner ezzel úgy felezte meg Erdélyt, hogy a 2. magyar hadsereg leendő hadművelési területe a 6. német hadsereg sávjába esett. Ez feltehetően nem volt tudatos, noha a 2. hadsereg felállításáról már tudomással bírt. A két német hadsereg közötti sávhatárt az arcvonalon és közelében úgy vonta meg, ahogy a 8. hadsereg behátrált a Kárpátokba, illetve ahogy a 6. hadsereg maradványainak beérkezését várta. Ettől beljebb alapvetően a domborzat függvényében döntött. Figyelemre méltó, hogy nem jelölt ki sávhatárt német és magyar hadseregek között. Ez megerősíti következtetésünket, hogy a 2. magyar hadsereg augusztus 30-ától tekinthető megalakultnak (tehát 29-én még nem).

A Honvéd Vezérkar hadművelési osztályának anyagában augusztus 30-án találunk először sávhatárra vonatkozó utalást. Az intézkedés az 1. és a 2. hadsereg között jelölte ki azt, sajnos azonban az intézkedés nem maradt fenn, csupán az arra történő utalás a napi intézkedések felsorolásában, így magát a sávhatárt leírni nem tudjuk. Megjegyzendő, hogy a szövegezés arra enged következtetni: kellett lennie korábban is sávhatárt szabályzó parancsnak: „Az 1. és 2. hds. közötti sávhatárt újból szabályoztuk.”¹⁵⁶

Megítélésünk szerint ez nem mond ellent a 30-i időpontnak. A sávhatárt már 31-én módosították (sic!), de sajnos ez az intézkedés sem maradt fenn, csupán a felsorolása. Ez pedig megerősíti a 30-át, mint a 2. hadsereg megalakulási dátumát. A módosítás indoklása ugyanis arra utal, hogy a két magyar hadsereg közötti sávhatárt a Honvéd Vezérkar hadművelési osztálya már 30-a előtt kidolgozta, de csak 30-án adta ki azt a két hadseregparancsnokság felé intézkedés formájában. 29-ére már ki kellett dolgoznia, hogy aztán azonnal módosítania kelljen a német hadseregcsoportok közötti sávhatár 29-i

¹⁵² KTB 895. tekerés, 7208234. felvétel.

¹⁵³ KTB 895. tekerés, 7208258. felvétel.

¹⁵⁴ KTB 895. tekerés, 7208279. felvétel.

¹⁵⁵ KTB 895. tekerés, 7208279. felvétel. Megjegyzendő, hogy Dész nem szerepel a forrásokban. Szerepel viszont a térképeken és helységnévtárakban fellelhetően Burglos. Dész éppen beleesik a Zilah – ... – Bethlen – Beszterce vonalba, s német neve Burgschloss. Ez esetben valószínűleg elírásról lehet szó, s a magunk részéről Burglost Déssel azonosítjuk.

¹⁵⁶ Intézkedések 178. o., a vonatkozó intézkedés száma: 4619./M.hdm.1.vkf-44.

megváltoztatása miatt: „A Hgr. Süd-Ukraine és Nord-Ukraine közti határ megváltoztatása folytán az 1. és 2. hds. közti határ megváltoztatására intézkedtünk.”¹⁵⁷

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság augusztus 29-i direktívája érintett első ízben magyar területeket. A direktíva („sztavka”, azaz a legfelsőbb hadvezetéstől származó hadműveleti utasítás) a 2. Ukrán Frontot két részre osztotta. A jobbszárny 7. gárdahadseregnek, 40. hadseregnek és 2. (Gorskov-) lovas-gépesített csoportnak a Keleti-Kárpátok hágóit kellett birtokba vennie a Máramarosi-havasoktól a hegység délkeleti csücskéig, szeptember 7-ére el kellett jutnia a Beszterce – Kolozsvár – Nagyenyed – Nagyszeben vonalra, ezzel be kellett fejeznie Románia moldvai területeinek elfoglalását, majd tovább kellett támadnia Szatmárnémeti irányába, egyben elősegítenie a 2. Ukrán Fronthoz jobbról kapcsolódó 4. Ukrán Front átkelését az Északkeleti-Kárpátokon. A balszárny 27. és 53. hadseregnek, valamint a 6. gárda-harckocsihadseregnek szeptember 7-ére el kellett érnie a Cimpulung – Pitesti – Giurgiu terepszakaszt, s tovább kellett támadnia a Duna vaskapui áttörése irányába.¹⁵⁸ A 3. Ukrán Frontnak a direktíva Dobrudzsa és Bulgária irányában szabta meg támadási irányát, s alárendeltségébe utalta a szovjet Dunai Katonai Flottillát.

A következő direktívát a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság azon a napon adta ki, amikor a 2. magyar hadsereg megindította támadását. Az egybeesés véletlen, a szeptember 5-i direktíva Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka felterjesztett elgondolása alapján született, amely még a magyar támadás előtt elkészült. Alapvető eltérése az előző 29-i direktívától, hogy nem a 2. és 3., hanem a 2. és 4. Ukrán Front felé intézkednek benne. Szeptember elején a szovjet hadvezetés az erdélyi és kelet-magyarországi hadszíntéren már e két hadseregcsoporthoz együttműködésével számolt.

A direktíva a 4. Ukrán Front számára azt a feladatot szabta, hogy törjön át az Északkeleti-Kárpátokon, jusson ki Ungvár – Munkács térségébe, támadjon tovább Csap – Nyíregyháza irányába és balszárnyával teremtsen összeköttetést a 2. Ukrán Fronttal. A 2. Ukrán Front jobbszárnyának (a 7. gárdahadseregnek és a 40. hadseregnek) meg kellett gyorsítania átkelését a Keleti-Kárpátokon. Ennek elősegítésére a 6. gárda-harckocsihadseregnek és a 27. hadseregnek, eltérően az előző direktívában meghatározottaktól, a Déli-Kárpátok hágóin átkelve, támadást kellett indítania Nagyszeben – Kolozsvár irányába, szeptember 15-ére el kellett jutnia a Szatmár – Kolozsvár – Déva vonalra. A 6. harckocsihadsereg külön feladatot is kapott, azt, hogy közbeeső támadási célként 9-ére foglalja el Medgyest, illetve Gyulafehérvárt. Az 53. hadseregnek is jobbra kellett fordulnia; a Déli-Kárpátokon átkelve és az előbbi két hadsereghez nyugatról kapcsolódva Petrozsény – Déva irányába indított támadással 19-ére el kellett érnie a Brád – Lugos vonalat. A Kárpátoktól délre a 46. hadseregnek az 53. hadsereg 75. lövészhadtestével együtt kellett folytatnia a támadást nyugatnak, Szörényvár (Turnu Severin) céllal. Távlabbi feladatként a front számára a Nyíregyháza – Szeged vonal elérését határozták meg.

¹⁵⁷ Intézkedések 179. o., a vonatkozó intézkedés száma: 4698./M.hdm.1.vkf-44.

¹⁵⁸ Zaharov 134-137.o.

A direktíva ketté osztotta a Gorskov lovas-gépesített csoportot (nem szüntette meg azonban mint hadsereg-szintű köteléket). A 23. harcokocsihadtestet kivonta az Ojtozi-szorosból és a Kárpátokat délről megkerülve átcsoportosította Brassó térségébe, ahonnan szeptember 8-án Csíkszereda irányába kellett támadásba lépnie. Miután eredetileg is ez volt a hadművelési célja, s a Gorskov-csoport másik hadtestének, az 5. gárda-lovashadtestnek továbbra ebben az irányban kellett támadnia a Székelyföld keleti szélén fekvő hágókból, e városnál a két hadtestnek találkoznia kellett. A szovjet hadvezetés ezzel a manőverrel be kívánta keríteni a Székelyföld déli részén harcoló német-magyar csapatokat.¹⁵⁹

A 2. Ukrán Front jobbszárnyának a Nyírségben kellett felvennie az összeköttetést az északkelet felől érkező 4. Ukrán Fronttal. Ezzel megjelent a szovjet hadvezetésnél az 1. magyar, a 8. német és a 2. magyar hadsereg hadművelési szintű bekerítésére vonatkozó elképzelés. Azt, hogy a 2. Ukrán Front egy hadsereg kivételével Erdélyben folytasson hadműveleteket, a bulgáriai fejlemények tették lehetővé.

A szovjet 6. gárda-harcokocsihadsereg, illetve a 27. és 53. hadsereg nem várta be a Legfelsőbb Főparancsnokság szeptember 5-i direktíváját. Malinovszkij előzetes intézkedései, s a hadihelyzet alakulása folytán (üldözés közben) már 4-én behatoltak a Déli-Kárpátok román kézen lévő átjáróiba. A 4. német légiflotta felderítő gépei jelentették is a szovjet oszlopok megjelenését a Brassóba átvezető Tömösi- és a Nagyszebenbe átvezető Vöröstoronyi-szorosban.¹⁶⁰ A 23. harcokocsihadtest, Malinovszkij utasítására, szintén már a direktíva kiadása előtt, 4-én kezdte meg a manőver végrehajtását.¹⁶¹

Augusztus 30-án újabb német harccsoportok jelentek meg a 8. hadsereg hadrendjében. A Gyimesi-szorosban végrehajtandó ellentámadás céljából Csíkszereda térségében megalakították a Scholze-csoportot (Gruppe Scholze). Az Úz völgyében megjelent a Breith-csoport, az Ojtozi-szorosban pedig a Busch-csoport.¹⁶²

Szeptember 1-én a kelet-magyarországi hadművelési terület addigi parancsnoka (bisheriger Befehlshaber des Op. Geb. Ostungarn), Emil Zellner altábornagy, mint a Maros-állás kiépítését irányító törzs (Erkundungsstab Zellner), belépett a hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe. Ezzel bővebben később foglalkozunk.¹⁶³

Szeptember 2-án, mint láttuk, a 2. magyar hadsereg belépett a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport alárendeltségébe. A hadseregpáncsnokság harcálláspontja ekkor Bethlen (Beclean) községben volt.¹⁶⁴ E napon Friessner összekötő törzset (Durchgangs-Vermittlungsstab) rendelt a 2. hadsereg parancsnokságának alárendeltségébe (der 2. ung. Armee [...] unterstellt). Az Eismann vezérkari ezredes, a 6. német hadseregpáncsnokság addigi 1. vezérkari tisztje (1. Gen. St. Off.) vezetése alatt a 114. tüzérpáncsnokságból (Arko 114.) felállított törzs feladatául szabta egyben a 2.

¹⁵⁹ Zaharov 138-139.o.; Minaszjan 171-172.o.

¹⁶⁰ KTB 895. tekercs, 7208277. felvétel.

¹⁶¹ Minaszjan 169.o.

¹⁶² KTB 895. tekercs, 7208239., 7208242., 7208244. felvétel.

¹⁶³ KTB 895. tekercs, 7208255. felvétel.

¹⁶⁴ KTB 895. tekercs, 7208258. felvétel.

hadsereg harcfeladatának elősegítését német erőkkel. Ez túlment a szövetséges hadseregekhez kiküldött összekötő törzsek szokásos feladatain, de a hadművelési feladat fontossága (a Déli-Kárpátok átjáróinak birtokba vétele és lezárása) ezt indokolta, s az sem zárható ki, hogy Friessner német alakulatok Eismann alárendeltségébe utalásával a törzs ellenőrzési funkcióját is alá kívánta támasztani az általa megbízhatatlannak tartott magyarokkal szemben. Friessner intézkedése alapján a törzs alárendeltségébe e napon a II/818. könnyű tábori és az I/48. légvédelmi tüzérsztyály, a 1179. rohamlövészsztyály, valamint 40 nehéz páncéltörő ágyú („*sowie 40 s. Pak unterstellt.*”) lépett be.¹⁶⁵ Eismann 3-án foglalta el állomáshelyét a hadseregparancsnokság törzsszállásán.¹⁶⁶

A Gruppe Siebenbürgen (Erdély csoport) szintén 2-án lépett be a hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe. Szó szerinti létrehozásáról, tehát parancsnokságának megalakulásáról a német forrásanyagban nem olvashatunk, csak kialakításáról. Ezen a néven a 2-i napijelentésben fordul elő először („*Gruppe Siebenbürgen: der H.Gr. unmittelbar unterstellt*”). Úgy véljük, ennek alapján levonható a következtetés, hogy a dátumot, amihez a Gruppe Siebenbürgen megalakulásának lezárultát köthetjük, szeptember 2-ában állapíthatjuk meg. Kötelékébe e napon a 8. SS-lovashadosztály és a 75. német gyaloghadosztály tartozott. Parancsnoksága Marosvásárhelyen települt.¹⁶⁷

Az OKH éppen ezen a napon helyezte kilátásba, hogy az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport arcvonalán várható szovjet támadás miatt megfontolják a 75. gyaloghadosztály átcsoportosításának leállítását.¹⁶⁸ A Dél-Ukrajna Hadseregcsoportot ez meglepte, hiszen a tervezett dél-erdélyi támadásban a hadosztállyal számoltak, feladatait kellő erő hiányában nem volt kire bízni. Grolman és Phleps 3-án telefonon lépéseket tett az OKH és az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoksága felé, hogy ezen elgondolás parancs formájában ne kerüljön kiadásra.¹⁶⁹ Az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport vezérkari főnöke 5-én délután közölte telefonon Grolmannel, hogy miután azideig jelentős szovjet támadás nem indult, átadja a 75. hadosztályt.¹⁷⁰ Átírányítása végül nem történt meg, a várt szovjet támadás annak arcvonalát a galíciai Krosno térségében 9-én törte át, a napijelentések ekkor az Armeegruppe Heinrici kötelékében említik.¹⁷¹

A Gruppe Siebenbürgen vezérkari főnökévé szeptember 2-án a 4. román hadseregparancsnokság mellett korábban működött német összekötő törzs vezérkari főnökét, Kriebel vezérkari alezredest nevezték ki. E megerősíti a megalakulás 2-ára tételét, annak elismerésével, hogy önmagában nem fogadható el perdöntő bizonyítékként.¹⁷²

Az, hogy az Erdély-csoport Marosvásárhely térségében jött létre, meghatározta a következő időszak parancsnoklási viszonyait is a hadseregcsoporton belül. Gondolunk

¹⁶⁵ KTB 895. tekercs, 7208259., 7208276. felvétel.

¹⁶⁶ KTB 895. tekercs, 7208268. felvétel.

¹⁶⁷ KTB 895. tekercs, 7208239., 7208427. felvétel.

¹⁶⁸ KTB 895. tekercs, 7208262. felvétel.

¹⁶⁹ KTB 895. tekercs, 7208268. felvétel.

¹⁷⁰ KTB 895. tekercs, 7208291. felvétel.

¹⁷¹ KM XI. 21.o.

¹⁷² KTB 895. tekercs, 7208260. felvétel.

itt arra, hogy a 2. magyar hadsereg együttműködése szeptember elején a 6. és nem a 8. német hadsereggel alakult ki közvetlenül (az Erdély-csoporton túl), s hogy a hadseregcsoporton belüli seregcsoport (Armeegruppe) képzése is a 6. hadsereggel történt meg.

Bár mint láttuk, Friessner a Gruppe Siebenbürgen megszervezéséhez Phleps rendelkezésére bocsátotta a LXXII. hadtestparancsnokságot, az a szeptember 5-i támadás megkezdésekor már nem Phleps törzseként funkcionált. Phleps alapvetően csak a 8. SS-lovashadosztály parancsnokságára támaszkodhatott. Szeptember 6-tól a LXXII. hadtestparancsnokság, Georg Zwade vezérőrnagy megbízott parancsnokkal az élén, átvette a LVII. páncéloshadtesttől nyugatra harcoló csoportok, például a Barót-környéki ellenlökéseket végrehajtó Gruppe Thams felett a parancsnokságot. Egyedül az aznap alakított Gradl-csoport maradt a 6. hadseregpáncsnokság közvetlen alárendeltségében, azzal a feladattal, hogy biztosítsa a harcászati összeköttetést a 6. hadsereg jobbszárnyán előnyomuló Erdély-csoporttal.¹⁷³ A Gradl-csoport alárendeltségébe ezen a napon belépett a 1335. rohamlövegosztály.¹⁷⁴

Szeptember 2-án Désen a Rommel-csoport belépett a 8. német hadsereg alárendeltségébe. Ez egy sorozatvető-harccsoport volt (Nebelkdo. Rommel).¹⁷⁵

3-án és 4-én a 6. hadsereg parancsnoksága is igyekezett összefüggő arcvonalat, illetve vezetési rendszert kialakítani, mint néhány nappal korábban a 8. hadsereg parancsnoksága. Székelykeresztúr térségében a Gradl-csoport állt. Az Olt kanyarulatát és a Baróti-hegységet a LVII. páncélos hadtest Thams-csoportja zárta le. Ehhez keletről a Gerecke-csoport csatlakozott, a Bodza-szoros irányába, ahol a Schmidt- és a Winkler-csoport alkotta a hadsereg balszárnyát.¹⁷⁶

3-án a 6. hadseregnek mindössze 6 harcokcsi és 24 rohamlöveg állt rendelkezésére. Valamivel jobban állt a 8. hadsereg, amely 54 rohamlöveget jelentett. A hadseregcsoport parancsnokságának ezen túl további 14 rohamlöveg állt rendelkezésére.¹⁷⁷

4-én Eismann jelentette a hadseregcsoport-parancsnokság első vezérkari tisztjének, hogy a 2. magyar hadseregnek átadott 20 Pz.IV és 5 Pz.V Panther harcokcsi megérkezett, ám 12 Pz.IV-nek és a Párducoknak hiányzik a kezelőszemélyzete.¹⁷⁸

A 2. magyar hadsereg parancsnoka 3-án megkérdezte a német összekötő törzs nála jelentkező főnökét, hogy a Gruppe Siebenbürgent alárendelik-e neki. Eismann telefonon kapcsolatba lépett Grolmannel, aki arra hivatkozva, hogy Phleps törzsének nem csupán katonái, de politikai feladatai is vannak, nemleges választ adott. Megüzente viszont Verresnek, hogy a 2. hadsereggel egyidőben az Erdély-csoport is támadást fog indítani délkeleti és déli irányba, ezzel hadseregének balszárnyán számolhat.¹⁷⁹

¹⁷³ KTB 895. tekercs, 7208463. felvétel.

¹⁷⁴ KTB 895. tekercs, 7208466. felvétel.

¹⁷⁵ KTB 895. tekercs, 7208264. felvétel.

¹⁷⁶ KTB 895. tekercs, 7208266. felvétel.

¹⁷⁷ KTB 895. tekercs, 7208267., 7208269. felvétel.

¹⁷⁸ KTB 895. tekercs, 7208276. felvétel.

¹⁷⁹ KTB 895. tekercs, 7208269. felvétel.

Szeptember 5-én 22 órától az LVII. pánfélshadtest hadmúveleti területén kialakult sajátos parancsnoklási viszonyok rendeződtek, a 6. hadsereparancsnokság átvette a hadtest zömét, beleértve az Ojtozi-szoros kijáratánál harcoló Kessel-csoportot illetve az Úz és a Csobányos völgyének kijáratát lezáró 4. hegyihadosztályt is. A Székelyföld déli része így egészében a 6. hadsereparancsnokság vezetése alá került.¹⁸⁰

Az LVII. pánfélshadtesttel egyedül az Abraham-csoport nem került át a 6. hadsereg állományába. A 8. hadsereg parancsnoksága északabbra vezényelte át, a Békás-szoros térségébe, ahol átvette a 46. gyaloghadosztály részei és a 2. magyar tábori póthadosztály feletti parancsnokságot. A Gruppe Abraham feladata lett egyúttal az összeköttetés biztosítása a 6. hadsereg balszárnya felé.¹⁸¹

Szeptember 5-én a parancsnoklási viszonyok átalakításának megfelelően új sávhatár lépett életbe a két német hadsereg között: Dormánfalva (Darmanesti, Moldva, a 8. hadsereg számára bezárva) – Csikmenaság (Armanesti, a 8. hadsereg számára bezárva) – Csikcsicsó (Ciceu, a 6. hadsereg számára bezárva) – Parajd (Praid, a 6. hadsereg számára bezárva) – Marossárpatak (Glodeni, a 6. hadsereg számára bezárva). A német forrás legkeletibb helységként Sapatakot említ, de ilyen község nem azonosítható. Megadja viszont, hogy ez 15 km-re északkeletre található Marosvásárhelytől. A megadott irányban és távolságon található Marossárpatak, így valószínűsíthetően ez volt a sávhatár legkeletibb pontja.¹⁸²

Ezzel a sávhatár-meghatározással kapcsolatban két dolgot kell megjegyeznünk. Az egyik az, hogy a Gruppe Siebenbürgent, ami a két német hadsereg között helyezkedett el, s nem tartozott egyik hadsereparancsnokság alárendeltségébe sem, nem határolta el szomszédaitól, erre csak másnap került sor. A másik, hogy a hadseregcsoport anyagában legkorábban szeptember 8-án találunk sávhatár-kijelölést a 6. német és a 2. magyar hadsereg között. Az elsőre akkor találunk megoldást, ha előrelapozunk a hadseregcsoport naplójában. 8-án ugyanis a Gruppe Siebenbürgent besorolták a 6. hadsereparancsnokság alárendeltségébe.¹⁸³ Ezzel formálisan is bekövetkezett, ami 5-e óta a gyakorlatban nyilvánvaló volt: az Erdély-csoport parancsnoksága hadtestparancsnokságként funkcionált. Phleps, akit Himmler augusztus 27-én egész Erdély meghatalmazott tábornokává nevezett ki, nyilván nem örült a besorolásnak. Bár nincs rá adatunk, valószínűleg kísérletet tett kivédésére, az azért következett be csak három nappal a támadás után. A 6-i sávhatár-meghatározás tükrözi a huza-vonát. Szokatlanul elnagyolt, csupán egyetlen lakott helyet nevez meg egy patak vonalának meghatározásával („*Bachgrund bei Fitias*”). Fitias egyébként azonosíthatatlan, feltehetően a Nagy-Küküllő mentén, Székelykeresztúr közelében fekvő Fiafalváról (Filiás) van szó.¹⁸⁴

¹⁸⁰ KTB 895. tekeres, 7208451. felvétel.

¹⁸¹ KTB 895. tekeres, 7208695. felvétel.

¹⁸² KTB 895. tekeres, 7208451. felvétel.

¹⁸³ KTB 895. tekeres, 7208713. felvétel.

¹⁸⁴ KTB 895. tekeres, 7208463. felvétel; Erdély. Az *Élet és Tudomány* által 1991-ben kiadott háromnyelvű (magyar-német-román) Erdély-térkép (a továbbiakban: Térkép-1.)

A 2. magyar és a 6. német hadsereg közötti sávhatár feltehetően már szeptember 8. előtt megvonásra került. Nem maradt fenn ugyan az erre vonatkozó intézkedés, de feltételezzük, hogy az vagy Friessner 2-i, vagy Grolman 4-i hadművelati utasításában volt. Egyrészt a támadási célok meghatározásához szükségeltetett a két hadsereg támadási sávjának elhatárolására, másrészt megerősíti feltételezésünket a 8-i sávhatár kijelölésekor alkalmazott fogalmazás, ami új sávhatárról ír („*neue Trennungslinie*”). Ezt annak kapcsán határozták meg, hogy a hadseregcsoport támadó csoportosítása e napon ment át védelembe. Észak-déli irányban vonták meg, a Ludas patak vonalában. Északi végpontja az erdélyi belhatáron Légen (Legii, a 2. hadsereg számára bezárva), majd Mezötóhát (Taureni, a 6. hadsereg számára bezárva) – Marosludas (Ludus, a 6. hadsereg számára bezárva) – Marosbogát (Bogata, a 6. hadsereg számára bezárva) – Asszonyfalva (Frauendorf, Axente Sever) melletti útelágazás.¹⁸⁵

6-án meghatározták a 6. hadseregen belül az LVII. páncéloshadtest és a LXXII. hadtest közötti sávhatárt is. Ez a Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc) – Lövete (Lueta) – Sepsibükszád (Bixad) – Dálnok (Dalnic) – Papolc (Papeuti) vonalon húzódott, minden helységgel a LXXII. hadtest számára bezárva.¹⁸⁶

5-én Grolman találkozott Greiffenberggel, s a parancsnoklási viszonyokról tárgyalt vele. Szóba került újabb hadosztályok átírnyítása a hadseregcsoporthoz, Veress törekvése a IV. magyar hadtest alárendelésére a 2. magyar hadseregnek, sőt a Heinrichi-seregcsoport átadása is az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporttól. Ez Gotthard Heinrichi vezérezredes parancsnoksága alatt az 1. német páncélos hadseregből és az 1. magyar hadseregből állt. A Máramarosi-havasoktól a Duklai-hágóig tartotta az arcvonalat. Az nem derül ki, hogy az ötlet kitől származott, de kigondolóját az vezette, hogy a Kárpát-medence hadművelati vezetése egy kézbe kerüljön. A Dél-Ukrajna Hadseregcsoportnak ekkor már nem kellett foglalkoznia a Balkánnal, annak keleti fele már elveszett, a nyugatin pedig a Délkelet Főparancsnokság (OB Südost) látta el a hadművelati irányítást.¹⁸⁷

Grolman szeptember 7-én egy záróosztag (Sperrverband) felállítását rendelte el. A Mortimer von Kessel altábornagy, a 20. német páncélos hadosztály parancsnoka vezetésével felállítandó záróosztagnak a 2. hadsereg kötelékébe kellett lépnie, azzal, hogy szükség esetén átkerül az Erdély-csoport alárendeltségébe. Feladata a szovjet páncélos betörések elreteszése volt: 6. szovjet gárda-harcokoszahadsereg ékei aznap túlhaladtak Nagyszebenben. Állományába a 6. hadseregtől a 92. páncélos utászászlóalj, a Gerecke-csoportot, a 905. páncélos csoportot, a 1015. és 1176. rohamlövégosztályt, a 721. páncélvadászosztály részeit, illetve a II/241. Luftwaffe-légvédelmi tüzérosztályt, a 8. hadseregtől a 721. páncélvadászosztály részeit, az 52. utászászlóalj és a XVII. hadtest egy műszaki zászlóalját kellett kivonni.¹⁸⁸

A Kessel-zárócsoport 8-án megalakult, első részei beérkeztek Marosvásárhely térségébe, ahol azonnal a Gruppe Siebenbürgen kötelékébe léptek be.¹⁸⁹ Csak öt nap

¹⁸⁵ KTB 895. tekeres, 7208713. felvétel.

¹⁸⁶ KTB 895. tekeres, 7208463. felvétel.

¹⁸⁷ KTB 895. tekeres, 7208286. felvétel.

¹⁸⁸ KTB 895. tekeres, 7208476. felvétel.

¹⁸⁹ KTB 895. tekeres, 7208482. felvétel.

múlva, 13-án lépett a 2. magyar hadsereg közvetlen alárendeltségébe. Harcálláspontját e napon Kolozsra (Cojocna) helyezte át.¹⁹⁰ 12-én Grolman intézkedett a 8. hadseregparancsnokság felé, hogy a Brandenburg ezred III. zászlóalját adja át a Kessel-zárócsoporthoz. Egyidejűleg kérte a 6. hadsereg vezérkari főnökét, hogy a székelyföldi arcvonal megrövidítésével felszabaduló erőkben csoportosítsa át gyalogságot a csoporthoz.¹⁹¹ 14-én a Gradl-csoportot beosztották a Kessel-zárócsoporthoz, amely ezzel átkerült a német 6. hadsereg kötelékéből a 2. magyar hadseregébe.¹⁹²

Amint megindult a Székelyföld kiürítése, 8-án a hadseregcsoport hátravitte törzsszállását Szovátáról Zajtára. A kisközség Szatmárnémetitől 12 km-re északnyugatra fekszik. Grolman azért választotta ki Zajtát, mert onnan közvetlen vasútvonal vezet az ország belsejébe, ott végződik a Mátészalkáról induló szárnyvonal. Szatmárnémetiből, amit a szakirodalom nagyobb része harcálláspontként említ, nincs ilyen irányú közvetlen összeköttetés, csak Nagykárolyon, vagy Máramarosszigeten keresztül. A 6. hadsereg parancsnoksága e napon a Maros-Torda vármegyei Petelére (Petelea) települt.¹⁹³ 13-án tovább települt hátrafelé, a Bethlentől nyugatra található Batára (Baca).¹⁹⁴

Az Erdélyben harcoló csapatok megerősítésére szánt német erők közül a III. páncélos-hadtest parancsnoksága (Hermann Breith páncélostábornok vezetésével) 9-én Budapestre érkezett. Másnap ezt a dél-lengyelországi Sandomierz térségéből átcsoportosított 23. páncélos-hadosztállyal és a Budapest térségében állomásozó 109. és 110. páncélosdandárral alárendelték a 2. magyar hadseregparancsnokságnak, s a hadsereg nyugati szárnyára irányították. Kilitásba helyezték továbbá a 22. SS-lovashadosztály, a 18. SS-páncélgránátos-hadosztály és az addig az OB Súdost alárendeltségében harcolt 4. SS-páncélgránátos-hadosztály átcsoportosítását is. A III. páncélos-hadtest parancsnokának egyben feladatul szabták, hogy erőinek gyülekeztetése után indítson támadást a Vulkán- és a Vöröstorony-szoros birtokbavételére.¹⁹⁵

Politikai okból azonban a 23. páncélos-hadosztályt a III. páncélos-hadtest törzsszével Hitler véglegesen csak szeptember 12-én bocsátotta a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport rendelkezésére.¹⁹⁶ A hadtestparancsnokság (a 23. páncélos-hadosztály, a 109. és 110. páncélosdandár) és a 22. SS-lovashadosztály 13-án lépett a hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe. E napon került a hadseregcsoport kötelékébe a 4. SS-páncélgránátos-hadosztály is, amely egyelőre önállóan tevékenykedett Temesvár térségében.¹⁹⁷

Szeptember első dekádjában felmerült, hogy a 8. német vadász-hadosztályt a Keleti-Kárpátok védelmének megerősítésére kivonják az 1. magyar hadsereg arcvonaláról. A Székelyföld kiürítésével azonban a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport arcvonala olymértékben megrövidült, hogy a hadosztály átirányítása lekerült a napirendről.

¹⁹⁰ KTB 895. tekercs, 7208528. felvétel.

¹⁹¹ KTB 895. tekercs, 7208523. felvétel.

¹⁹² KTB 895. tekercs, 7208541. felvétel.

¹⁹³ KTB 895. tekercs, 7208483-7208484. felvétel.

¹⁹⁴ KTB 895. tekercs, 7208529. felvétel.

¹⁹⁵ KTB 895. tekercs, 7208495., 7208502-7208503. felvétel.

¹⁹⁶ *Hans Friessner: Verratene Schlachten.* Hamburg, 1956. (a továbbiakban: *Friessner*) 125.o.

¹⁹⁷ KTB 895. tekercs, 7208529. felvétel.

Grolman erről szeptember 9-én véglegesen értesítette a 8. német hadsereg vezérkari főnökét.¹⁹⁸

Szeptember közepső harmadában megindult több német seregtest újjászervezése, köztük a 10. páncélgránátos-hadosztályé és a 13. páncélosadosztályé, amelyeket Schmidt-csoport néven 13-ától Kolozsvár – Marosvásárhely térségében gyülekeztettek. A csoport nevét a 10. hadosztály parancsnokáról (August Schmidt altábornagy) kapta.¹⁹⁹

A Székelyföld kiürítésével párhuzamosan a hadseregcsoport törzse módosította a 6. és a 8. hadsereg közötti sávhatárt. Ezt, tekintettel a mozgásban lévő arcvonalra, szeptember 10-én három várossal, csak általában jelölték ki: Szászrégen (Reghin, a 6. hadsereg számára bezárva) – Dés (Dej, a 8. hadsereg számára bezárva) – Debrecen (a 8. hadsereg számára bezárva).²⁰⁰ Ugyanekkor és ugyancsak a Székelyföld kiürítése nyomán határozta el a LXXII. hadtestparancsnokság kivonását és átvezénylését Makó – Nagyvárad térségébe. A hadtest addigi arcvonalszakaszát 11-én 12 órától az LVII. páncéloshadtestnek kellett átvennie.²⁰¹ A LXXII hadtest utoljára a 11-i napijelentésben fordul elő régi arcvonalszakaszán, s a 14-i napijelentésben tűnik fel először az újon.²⁰²

Az arcvonal mozgása további sávhatárt-pontosításokat tett szükségessé. Szeptember 13-án az Észak- és a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport között az OKH úgy pontosította a sávhatárt, hogy az Máramarosszigetig változatlan, onnan a várost Leordinával összekötő út mentén húzódik keletnek, majd a Kárpátokban Havasmező (Poienila de Sub Munte, a Heeresgruppe Südukraine számára bezárva), végül Bukovinában Dorohoi (a Heeresgruppe Nordukraine számára bezárva).²⁰³ A 6. és 8. hadsereg sávhatárát 15-én módosította a hadseregcsoport parancsnoksága: Désig változatlan, onnan Mezőszentmihály (Simmihaiu de Cimpie, a 6. hadsereg számára bezárva) – Sárpaták (Spartoc, a 8. hadsereg számára bezárva) – Buzaháza (Griusorul, a 6. hadsereg számára bezárva) – Korond (Corund, a 8. hadsereg számára bezárva).²⁰⁴

Ez a módosítás már azzal függött össze, hogy megjött a parancs az Armeegruppe Fretter-Pico (6. német és 2. magyar hadsereg) megalakítására. A 15-i módosítás igen lényeges, mivel kiderül belőle, hogy a Székelyföld kiürítését követően a 2. hadseregtől keletre húzódó arcvonalszakasz irányítását már a 8. hadsereg parancsnoksága vette át, a 6. hadsereg magasabb parancsnokságai lassan a Dél-Alföld irányába mozdultak el. Kivételt a Gruppe Siebenbürgen képezett, amely továbbra is a 2. hadsereg balszárnyán harcolt, s amely saját balszárnyával már nem a 6. hadsereg LVII. páncéloshadtestéhez, hanem a 8. hadsereg IX. magyar hadtestéhez kapcsolódott.

Szeptember 16-án szóba került a XXIX. hadtestparancsnokság átvezénylése Erdélybe, az LVII. páncéloshadtest-parancsnokság addigi arcvonalszakaszának átvételére. Ennek 19-éig kellett megtörténnie, a felváltott LVII.

¹⁹⁸ KTB 895. tekercs, 7208498. felvétel.

¹⁹⁹ KTB 895. tekercs, 7208535. felvétel.

²⁰⁰ KTB 895. tekercs, 7208506. felvétel.

²⁰¹ KTB 895. tekercs, 7208504., 7208510. felvétel.

²⁰² KTB 895. tekercs, 7208510., 7208540. felvétel.

²⁰³ KTB 895. tekercs, 7208760. felvétel.

²⁰⁴ KTB 895. tekercs, 7208546. felvétel.

hadtestparancsnokságnak pedig 21-én kellett beérkeznie Békéscsabára.²⁰⁵ Ez a váltás azzal az elképzeléssel állt kapcsolatban, hogy a (dunai) Vaskapu, illetve a Bihar-hegység között egy német hadseregparancsnokságnak kell átvennie a hadműveletek irányítását, s ez a 6. lehet. A kérdéstről 16-án Guderian és Bonin, Friessner és Grolman, illetve Greiffenberg több telefonbeszélgetést folytatott. Szóba került, hogy ez esetben Tordától nyugatra a 8. hadseregparancsnokságnak kell átvennie a hadműveleti vezetést, de Grolman (egyelőre) ezt nem tartotta megvalósíthatónak. Azt azonban igen, hogy a 6. hadseregparancsnokság átmozgatásával együtt az LVII. páncéloshadtest parancsnokságát is a hadseregcsoport nyugati szárnyára irányítsák át. Erdélyben volt már egy páncéloshadtest-parancsnokság (a III.), ám az Alföldön egy sem. Nem volt mellékes, hogy a sík terepen bevetésre kerülő páncélos és gépesített csapatokat irányító hadtestparancsnokság mennyiben rendelkezik ilyen jellegű tapasztalatokkal.²⁰⁶ Kurt Röpke altábornagy, a XXIX. hadtest parancsnoka gyalogos tiszt volt, Friedrich Kirchner páncélostábornok, a LVII. páncéloshadtest parancsnoka viszont már hosszabb ideje szolgált páncélos seregtestek parancsnokaként.

17-én 14 órakor Grolman távirati parancsot adott a váltásra, amit a Fretter-Pico seregcsoport, a 8. hadsereg és a XXIX. hadtest parancsnokságához juttatott el. A hadseregcsoport vezérkari főnöke az első alakulatot is megnevezte, amely Nagyvárad térségében az LVII. páncéloshadtest alárendeltségébe lép: a 22. SS-lovashadosztály.²⁰⁷ A XXIX. hadtestparancsnokság 20-án vette át az LVII. hadtest addigi erdélyi arcvonalszakaszát és az ott harcoló alakulatok parancsnokságát.²⁰⁸ Ezen a napon a Temesvár körzetében harcoló 4. SS-páncélgránátos-hadosztály belépett az LVII. páncéloshadtest kötelékébe.²⁰⁹ Az LVII. páncéloshadtest parancsnoksága Dobozra helyezte át harcálláspontját. A XXIX. hadtestparancsnokság Mezőszabadon (Voiniceni) települt.²¹⁰

Másnap, 21-én az LVII. páncéloshadtest belépett az aznap alakult 3. magyar hadseregparancsnokság alárendeltségébe, egyidőben a VII. magyar hadtesttel. A német források a IV. magyar hadtestet is megnevezik mint a 3. hadsereg kötelékébe bekerülő parancsnokságot, ám valójában e hadtest volt az, amiből a 3. hadsereg „felfejlődött”, ha szabad használnunk ezt a bár nem pontos, de kifejező fogalmat.²¹¹

A hadműveletek súlypontjának fokozatos eltolódása Erdélyből a Délkelet-Alföldre a parancsnoklási viszonyok további átszervezését vonta maga után. 19-én az Erdély-csoport parancsnokságát kivonták a 6. hadsereg kötelékéből és a hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe léptetve átvezényelték Nagyváradhoz. Arcvonalszakaszát 12 órától (egy napra), s vele a Marosludas – Nyárad-torkolat között a Maros északi partján harcoló 8. SS-lovashadosztályt az LVII. páncéloshadtest parancsnoksága vette át.²¹²

²⁰⁵ KTB 895. tekercs, 7208554. felvétel.

²⁰⁶ KTB 895. tekercs, 7208559. felvétel.

²⁰⁷ KTB 895. tekercs, 7208560. felvétel.

²⁰⁸ KTB 895. tekercs, 7208580. felvétel.

²⁰⁹ KTB 895. tekercs, 7208582. felvétel.

²¹⁰ KTB 895. tekercs, 7208580. felvétel.

²¹¹ KTB 895. tekercs, 7208587. felvétel.

²¹² KTB 895. tekercs, 7208571. felvétel.

Phleps e napon azt kérte Friessnertől, mentesítse őt a Gruppe Siebenbürgen vezetése alól, mivel Erdély és a Bánság kiürítésének irányítása leköti őt. Friessner egyetértett a kéréssel, de egyelőre nem váltotta fel. A problémát az „élet oldotta meg”: 21-én Phleps az Arad környéki harcokban sebesülten fogságba esett és kivégezték. A még 29-éig „élő” Erdély-csoport vezetését dr. Hermann Behrend SS-Obergruppenführer vette át.²¹³

18-21. között felmerült, hogy a 2. hadsereg parancsnokságát, a Tordánál harcoló seregtestek hátrahagyásával, átirányítják a hadseregcsoport jobbszárnyára. Az elvetett elképzeléssel később bővebben foglalkozunk. 21-én a hadseregcsoport mögöttes hadműveleti terület parancsnoksága (Befh. rückw. Op. Geb.) átvette a kelet-magyarországi hadműveleti terület parancsnokságának (Befh. Op. Geb. Ostungarn) feladatkörét.²¹⁴

21-én az OKH kijelölte a Dél-Ukrajna és a délnyugati szomszéd F Hadseregcsoport közötti új sávhatárt. Ez Szeged – magyar-szerb határ – Kákófalva (Cacova, Krassó-Szörény vármegye) – Stájerlakanina (Steierdorf-Anina) – Baia de Arama vonalában húzódott. Utóbbi nem azonosítható.²¹⁵ E napon, a 3. hadsereg felállítására nyomán a hadseregcsoport parancsnoksága új sávhatárt jelölt ki a Fretter-Pico seregcsoport és a 3. hadsereg között: Margitta (Marghita, az Armeegruppe Fretter-Pico számára bezárva) – Alsólugos (Lugasu de Jos) – Aranyosfő (Arieseni, az Armeegruppe Fretter-Pico számára bezárva) sarokpontokkal. A német forrás az utolsó helységnek Ariesum-ot adja meg, de ilyen nevű község nem azonosítható. Aranyosfő viszont, ami az Aranyos forrásvidékén, a Gyalui-havasok és a Bihar-hegység találkozásánál fekszik, megfelel a sávhatár addigi vonalvezetésének.²¹⁶ 23-án az Észak- és a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport közötti sávhatárt az OKH nyugat felé kiterjesztette. Szatmárnémetiig változatlan maradt, onnan Nyíregyháza – Balassagyarmat – magyar-szlovák határ – Pozsony vonalában jelölték ki, valamennyi sarokponttal a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport számára bezárva.²¹⁷

Szeptember 24-én 0.00 órától a hadseregcsoport megnevezése Dél-Ukrajnáról Délre változott. Ez nem járt együtt a parancsnoklási viszonyok átszervezésével. Az időpontról eltérő adatok találhatóak a szakirodalomban, akárcsak a 2. hadsereg megalakulásáról. Wolf Keilig 20-át ír, Georg Tessin 23-át. Ugyancsak 23. szerepel Kurt Mehner munkájában, ahol a Wehrmachtführung 23-i napjelijében már Hereesgruppe Süd található. A magunk részéről a szeptember 24-ét fogadjuk el, mivel a hadseregcsoport napjelijéiben két parancsra is hivatkozva írják le, hogy „*Die H.Gr. heisst ab heute, 00.00 Uhr, Heeresgruppe Süd.*”, illetve „... *von der Umbenennung der H.Gr. Südukraine in H.Gr. Süd und der H.Gr. Nordukraine in H.Gr. A [...] gegeben.*”²¹⁸

²¹³ KTB 895. tekeres, 7208576. felvétel.

²¹⁴ KTB 895. tekeres, 7208571. felvétel.

²¹⁵ KTB 895. tekeres, 7208589., 7208820. felvétel.

²¹⁶ KTB 895. tekeres, 7208589., 7208820. felvétel.

²¹⁷ KTB 895. tekeres, 7208839. felvétel.

²¹⁸ KTB 895. tekeres, 7208617-7208618. felvétel, a vonatkozó parancsok száma: 3655/44 g.Kdos. és 3657/44 g.Kdos.; KM XI. 61.o.; *Wolf Keilig*: Das deutsche Heer 1939-1945. Bad Neuheim, 1957-1963. II. 70-74.o.; *Georg Tessin*: Verbände und Truppen des deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939-1945. Osnabrück, Frankfurt/Main, 1965-1980. XIV. 218.o.

Szeptember 24-én a 2. hadseregearancsnokság törzsszállását a Kolozsvártól északra 20 km-re fekvő Borsaujfaluba (Magyarújfalu, Vultureni) helyezte át.²¹⁹

A 6. hadsereg súlypontjának áttolódásával Észak-Erdélyből a Partiumba módosították a sávhatárt is a Fretter-Pico seregcsoport és a 3. hadsereg között. Szeptember 26-án Zsáka (a 6. hadsereg számára bezárva) – Biharugra (a 6. hadsereg számára bezárva) – Tulka (Tulca, a 3. hadsereg számára bezárva) – Újvágás (Lazuri, a 3. hadsereg számára bezárva) vonalában húzták meg.²²⁰ Másnap a Karcag (a 3. hadsereg számára bezárva) – Füzesgyarmat (a 6. hadsereg számára bezárva) – Mezőgyán (a 6. hadsereg számára bezárva) – Erdőgyarak vasútállomás (Ghiorac, a 6. hadsereg számára bezárva) – Csermő (Cermeui, a 3. hadsereg számára bezárva) vonalra pontosították.²²¹ 27-én megváltoztatták a Fretter-Pico seregcsoport (a 2. hadsereg) és a 8. hadsereg közötti sávhatárt. Az intézkedés, amely a XXIX. hadtest 6. hadseregtől a 8. hadseregnek történő átadásával függött össze, az új sávhatárt Szilágygörcsön (Girciu) – Páncélcseh (Panticeu) – Magyarfráta (Frata) – Mezőtóhát (Taureni) – Marosludas (Ludus) – Zsidve (Seiden, Jidvei) vasútállomás vonalában jelölte ki.²²²

Szeptember 28-án az Armeegruppe Fretter-Pico törzsszállását Érendrédre (Andrid) telepítette át. Az erre vonatkozó intézkedés 27-én látott napvilágot.²²³

29-én Friessner kérte az OKH hadműveleti osztályát a Dél és az F Hadseregcsoport közötti sávhatár módosítására.²²⁴ Az OKH október 1-én tett eleget Friessner kérésének. A módosított sávhatár, amelyet Karánsebes (Caransebes) – Liebling (Libling) – Melence (Melenci) – Bácsföldvár (Backo Gradiste) – Hódság (Odsaci) – Dráva-torkolat vonalában jelöltek ki (valamennyi törésponttal a Dél Hadseregcsoportnak bezárva), déli irányban kiterjesztette a Dél Hadseregcsoport sávját.²²⁵

Október 1-én, a 6. hadsereg fokozatos átkerülése nyomán Észak-Erdélyből a Délkelet-Alföldre Friessner jelentősen átszervezte a hadseregcsoport vezetési struktúráját. A feladatszabó vezetési értekezletre a 2. hadsereg harcálláspontján került sor. A parancs értelmében megszűnt az Armeegruppe Fretter-Pico. A 2. magyar és 8. német hadsereg összefogására Otto Wöhler gyalogsági tábornok, a 8. hadsereg parancsnoka irányítása alatt megalakult az Armeegruppe Wöhler. A hadseregcsoport parancsnoka a 6. hadsereg és a Wöhler seregcsoport közötti sávhatárt a Tiszafüred (a 6. hadsereg számára bezárva) – Debrecen (a 6. hadsereg számára bezárva) – Margitta (Marghita, az Armeegruppe Wöhler számára bezárva) – Királyhágó vasútállomás (Bucea, az Armeegruppe Wöhler számára bezárva) – Batrana-csúcs (Bihar-hegység, 1453 m, a 6. hadsereg számára bezárva) vonalon jelölte ki. A Wöhler seregcsoportnak elfoglalt állásai tartását határozta meg, a 6. hadseregnek ezen túl a tanulmányunkban

²¹⁹ KTB 895. tekercs, 7208616. felvétel.

²²⁰ KTB 895. tekercs, 7208639. felvétel.

²²¹ KTB 895. tekercs, 7208651. felvétel.

²²² KTB 895. tekercs, 7208654. felvétel.

²²³ KTB 895. tekercs, 7208652. felvétel.

²²⁴ KTB 895. tekercs, 7208673. felvétel.

²²⁵ KTB 895. tekercs, 7208928. felvétel.

később leírt, az OKH által elrendelt támadás előkészítését. Az új parancsnoklási viszonyok 3-án 12 órakor léptek életbe.²²⁶

6-án a 6. német és a 3. magyar hadseregből azonnali hatállyal (ab sofort) megalakították a Fretter-Pico seregcsoportot, Fretter-Pico tüzérségi tábornok parancsnoksága alatt. A 6. hadseregparancsnokság törzsszállását egyidejűleg Kiskunfélegyházára telepítették hátra. Ezen intézkedések már a 6-i szovjet offenzívával függték össze, amelynek bemutatása nem tartozik e tanulmány keretei közé.²²⁷

Október 4-én a hadseregcsoport törzsében szóba került, hogy a 2. hadseregparancsnokság települjön keletre, s vegye át a hadseregcsoport balszárnyán a IX. magyar és XVII. német hadtest irányítását. A II. magyar és XXIX. német hadtestet közvetlenül a hadseregcsoport parancsnoksága alá rendelték volna. A meg nem valósult elképzelés a súlyponteltolódással volt kapcsolatban a hadseregcsoport jobbszárnyára, ahová, mint korábban tették a 6. hadseregparancsnoksággal, áthelyezték volna a 8. hadseregparancsnokságot is.²²⁸

5-én, már a Dél Hadseregcsoport esetleges visszavonulását előkészítendő, a hadseregcsoport törzsszállását Zajtáról (Szatmárnémetiből) Mátraházára helyezte át.²²⁹

²²⁶ KTB 895. tekercs, 7208928-7208929. felvétel. Az új vezetési struktúra életbe lépését illetően KTB 895. tekercs, 7208950. felvétel.

²²⁷ KTB 895. tekercs, 7208969. felvétel.

²²⁸ KTB 895. tekercs, 7208960. felvétel.

²²⁹ KTB 895. tekercs, 7208965. felvétel.

István Ravasz

MILITARY OPERATIONS IN TRANSYLVANIA,
LATE SUMMER – EARLY AUTUMN 1944

This study is an abridged and revised variation of the 1st part of the author's Ph. D. thesis under the title „The Questions of Turning the Carpathian Basin into a Theatre of War in 1944 and the Operations in Eastern Hungary with Special Respect to the Formation of the Royal Hungarian 2nd Army and its Fights in Transylvania”.

The author deals with the strategical and operational effects of Roumania's volte-face on 23 August 1944 and treats the attempts of the German political and military leadership to reverse the events and later to moderate their consequences. He analyses the measures of the Hungarian state and military leadership in order to manage the crisis which followed the Roumanian decision – and their dilemma between continuation of the war and the break-away. The study proves that the war between Hungary and Roumania was ineluctable, because in the case in question the Hungarian leadership decided to continue the war. Finally the author demonstrates that the Hungarian operation was started to close the passes of the Carpathians and not to reannex South Transylvania.

István Ravasz

LES OPERATIONS MILITAIRES DE TRANSYLVANIE
A LA FIN DE L'ETE ET AU DEBUT DE L'AUTOMNE DE 1944

Cet essai fait partie de la dissertation de licence (Ph. D.) de l'auteur, dont le titre est: Les questions de la transformation du bassin des Carpathes en champ de bataille en 1944, les opérations militaires menées dans l'Est de la Hongrie, tout particulièrement la formation de la 2ème armée hongroise et ses combats en Transylvanie.

L'étude s'occupe des influences militaires de la défection de la Roumanie le 23 août 1944. L'auteur présente les essais de la direction politique et militaire allemande pour le retournement des événements, puis pour la modération des conséquences. Il analyse les mesures de la direction de l'État et militaire hongroise, prises pour essayer de traiter la crise suivant le pas roumain, et le grand dilemme hongrois: finir ou continuer la guerre?

L'auteur démontre que la guerre hongroise-roumaine était une conséquence inévitable de la défection de la Roumanie, comme la direction hongroise, à ce moment-là a encore décidé de continuer la guerre, et il démontre également que le but de l'opération militaire hongroise n'était pas la réannexion du Sud de la Transylvanie, mais la fermeture militaire des points de passage des Carpathes.

István Ravasz

DIE KRIEGSOPERATIONEN IN SIEBENBÜRGEN
IM SPÄTSOMMER–FRÜHHERBST 1944

Die Studie ist eine abgekürzte Variante des I. Teils der Dissertation des Autors „Zu der Frage, wie Ungarn 1944 zum Kriegsschauplatz wurde bzw. der Kriegsoperationen in Ostungarn mit besonderer Rücksicht auf die Aufstellung der 2. Ungarischen Armee und ihre Kämpfe in Siebenbürgen.“

Der Autor befaßt sich mit den strategischen und operativen Auswirkungen des Übertretens von Rumänien am 23. August 1944. Es beschreibt die Versuche der deutschen politischen und militärischen Führung, die Ereignisse rückgängig zu machen sowie ihre Bestrebungen, die Folgen zu lindern. Er analysiert die Maßnahmen der ungarischen Staats- und Militärführung, die infolge des Schrittes der Rumänen entstandene Krise zu handhaben, und ihr Dilemma, ebenfalls aus dem Krieg auszutreten oder ihn fortzusetzen.

Er beweist, daß der Ausbruch des Krieges zwischen Ungarn und Rumänien eine notwendige Folge des Übertretens von Rumänien war, da die ungarische Führung damals noch für die Fortsetzung des Krieges Stellung nahm, ferner daß die ungarischen Kriegsoperationen nicht den Anschluß von Südsiebenbürgen sondern die militärische Absperrung der Pässe der Karpaten zum Ziel hatten.

Иштван Равас

ОПЕРАЦИИ В ТРАНСИЛЬВАНИИ ПОЗДНИМ
ЛЕТОМ И РАННЕЙ ОСЕНЬЮ 1944 ГОДА

Статья содержит сокращенный вариант 1-ой части кандидатской диссертации Автора, называемой "Вопросы превращения Карпатского бассейна в театр военных действий и анализ военных операций, проходивших на восточной половине территории Венгрии, особым вниманием на формирование 2-ой венгерской армии и бои в Трансильвании".

Автор анализирует стратегическое и оперативное воздействие перехода Румынии на сторону антигитлеровской коалиции 23 августа 1944 года. Статья показывает попытки германского политического и военного руководства повернуть события вспять и характеризует его стремления умерить последствия этого румынского шага. Автор анализирует меры, принятые венгерским государственным и военным руководством для того, чтобы взять в руки сложившуюся после выхода Румынии критическую обстановку, решить дилемму в вопросе выхода из войны или продолжения войны.

Автор показывает, что венгеро-румынская война вспыхнула закономерно после перехода румын на сторону советских войск, тогда как венгерское руководство - в то время еще - стояло на позиции продолжения войны, и венгерская операция ставила целью не возвращение Южной Трансильвании, а военную блокировку перевалов в Карпатах.